FACIES ANATOMICA
Corporis humani diſmembrati
To ieſt
KROTKIE OPISANIE WSZYSTKICH CZĘSCI CIAŁA CZŁOWIECZEGO,
Według ich położeniá y pożytku,
Bardzo pomocne
WSZYSTKIM
Dla nauczeniá ſię
CZĘSCI
CIAŁA SWOIEGO,
przedtym Niemieckim,
á teráz Polſkim ięzykiē podáne do druku
od
DOKTORA CHRYSTYANA HENRYKA
KIRCHEIM
Staabs Medyká J. K. M.
Teraz záś Práktyká Warſzáwſkiego.
Cum Facultate Ordinaria.

W WARSZAWIE w Drukárni J.K.M. Schol: Piarum
Sumptibus Authoris 1722.

Ręce twoie wykſztałtowały mię, y uczyniły mię.

Skorą y ćiałem przyoblekłeś mię, á kośćiami y żyłami poſpinałeś mię. Job x. w. 8. y 11.

Wyſtáwiam ćię dlátego, że ſię zdumiewam ſtraſznym y dźiwnym ſprawom twoim, á duſza moia zna ie wybornie! Nie zátáiłá ſię żádna kość moia przed tobą choćiam był uczyniony w ſkrytośći y miſternie złożony w niſkośćiach źiemi.

Pſalm. c. 139 w. 14. y 15.

JASNIE WIELMOZNEMU

JEGOMOSCI PANU

STANISŁAWOWI

HRABI

DENHOFOWI

WOIEWODZIE

POŁOCKIEMU,

HETMANOWI POLNEMU

WIELKIEGO XIĘSTWA

LITEWSKIEGO &c. &c. &c.

Pánu y Dobrodźieiowi

Moiemu.

JASNIE WIELMOZNY
Mośći Pánie
WOIEWODO,
Pánie y Dobrodźieiu moy.

K*iedy pod twoie dobroczynne ſtopy* Faciem Anatomicam corporis humani diſmembrati Cernuus *ſkłádáć uśiłuię, y ná to beśpiecznie w nadźieię łáſki iego Pánſkiey* Faciem Serenatam

oczekiwaiąc poważam się, nie
ták debitissimæ dedicationis
causas, *iáko ráczey śmiałośći*
moiey defensionē & depre-
cationem solicitè medita-
ri *muszę. Albowiem* benefi-
cia tua innumera, *ktore z*
Páńskiey twoiey municencyi
odbierałem, sub jure *wyćiągáią*
po mnie nie tylko tę dedykacyą,
lecz y samego śiebie zewszystkim
quid quid est in me fidelita-
tis & ingenij, *ábym* piè &
religiosè *konsekrował.*

Co się tycze audaciæ depre-
cationem, *zaiste, iáko* omni-

um

um virtutum chorus in animo Tuo Heroico reſonat per auras, Teq; ardens erga Patriam evexit ad æthera virtus, *iákoteż oſobliwa klemencya* ornat, *ktora śmiałośći mo-ʒiey czyni Łáſkáwego Páná, ábym tym ſamym beśpiecznieyſzy był, ieżeli w czym* hoc in argumento *wykroczyłem. Tuſząc ſobie, że ieżeli* non laudem *to przynamniey*, veniam *ſpodźiewáć ſię y otrzymać mogę. Wybáczyſz bowiem iáko nie wątpię Nayłaſkáwſzy Pánie* pietati inconſideratæ,

gdy

gdy ingenuum Ciceronis animum *będę naśládował,* cui multum debeo ei plurimum debere velim.

Nie uymieſz bynamniey Páńſkiey Twoiey ſzczodrobliwośći, ánioney ſkromnie temu záżywáć odmowiſz, ktoremu záwſze in majori deſiderio *iákoby* de pleno fluxit, *y owſzem gdy* ſerenatam duplici diademate frontem Te habere & ex utroq; Cæſarem eſſe, *to ieſt* arma & literas *kochaiącego wyznawam y Ciebie Nayłaſkáwſzy Woiewodo Pá-*

do Pánie y Dobrodźieiu moy, tey Anátomiczney Kśiążeczki, ktorą ná świat Polſki wydawam, Patronum, & tutelare Numen eſſe, ſummopere *żądałem.*

Przyimi tedy ſereno vultu *Jáśnie W. M. Dobrodźieiu, to podłe piſanie, iáko* Numini & Nomini Tuo *poświęcone pierwiaſtki Polſkiego ięzykámego, y iáko z naygłębſzą ſubmiſſyą moią przy wſzelkiey obſerwancyi ofiarowane* pignus, *á ſługę ſwego ná wſzelkie ſkinienie powolnego* ſolita gra-

gratia irradiare *nieprzestawáy*.

Zyi szczęśliwie cum Jllustrissima Domo Tua *Nestorowe láta* animo & corpore, in solatium Patriæ, Tuorum, & meum.

Jáko uprzeymie życzy

JASNIE WIELMOZNEGO PANA y DOBRODZIEIA Mego.

w Wárszawie Calendis Junij 1722.

naynižszy sługá.

D. Chryst: Henr: Kircheim.

ŁASKAWY CZYTELNIKU.

Ofiaruię tobie Kśiąſzkę pod tytułem: Facies Anatomica corporis humani diſmembrati. *Drukowáną przedtym w Hamburku pod tytułem*, Vade mecum Anatomicum *Roku* 1706. *Niemieckim ięzykiem, dla pożytku tych, ktorzy żądali uczyć ſię náuki Anatomickiey zá moią informacyą w rozbieraniu ćiał zwierzęcych, á oſobliwie ćiáłá człowieczego podáną; á potym znowu przeyzrzaną y przedrukowáną w Dre-*

znie

znie Roku 1712. tandem *w niebytnośi moiey przedrukowáną po drugi raz w Dreznie* 1721.

Práwdźiwie maluſka Kśiążeczká ále byłá bárdzo pożyteczna y pomocna dla krotkiego opiſania y zebránia częśći ćiałá nie tylko Cyrulikom ále y wſzyſtkim ludźiom, experientia teſte: *y dlatego ſpodźiewam ſię, że ta kśiążeczká Anatomická Polſkim ięzykiem pozetłumaczona, będźie podáwałá* faciem claram *wzſyſtkim, nie bez przżytku, ktorzy będą czytáli.*

Z łácznieyſzą prácą mogłbym opiſać y wyráźić tę Kśiążeczkę łáćińſkim ięzykiem niż Polſkim, ále gdy poſtrzegłem, że nie

maſz

masz żádney Kśięgi Polskiey, ktorâ tráktuie o częśćiách Ciáłá człowieczego, inquantùm scio, *przyiąłem tę prácą, ná Niemiecką osobę, iako ia iestem, nie łácną y niemáłą, zbieráć wykłád słow Polskich dla opisania częśći ćiáłá potrzebnych, przez ktore mogłyby się uwážáć krotko y iáśnie częśći ćiałá według ich substancyi y pożytku. A dlatego łáskáwy Czytelniku będźiesz uważał proste, ále nieprożne wyráženie słow ięzyká mego Polskiego, bom iest rodem Niemiec, ále pilnie się stáram náuczyć ięzyka Polskiego doskonále.*

Wespoł tu będźieß znaydowa częśći ćiáła porządnie opisane według ich położenia, tàk iák

mnie

mnie Anátomiy práktyká nauczyłá, bom żadną miarą nic nie opiſał, czego ſam nie doświadczyłem w rozbieraniu y exenterowániu ćiáł człowieczych przez dwadźieśćia y cztery lata, á oſobliwie przez dźiewięć lat, gdy byłem ná służbie w woyſku I. K. P. N. M. iáko Staabs Medicus, *tákże y teraz w Warſzawie iáko y w inſzych mieyſcách częſtokroć powtarzánych.*

Przyimiy tedy łáſkawy Czytelniku tę Kśiążkę ſzczupłą chętnie, znaydzieſz każdy w niey cokolwiek pożytecznego dla śiebie, z kąd powod będźieſz miał Páná BOGA *Stworzyćielá ſwego chwalić y obſerwowáć ćiało iák domek kunſztownie y dźiwnie dlá duſzy ſwoiey*

zbu-

zbudowány, żebyś ták onego nieostrożnie w niebeśpieczeństwo nie wprowádzáł, á osoblinie day BOZE áby Lekárki, Cyrulicy y Aptykárze, ktorzy in absentia Medicorum *częstokroć choruiącym bliżnim swoim przez lekárstwa assistowáć muszą, tákiey nauki iáko nalepiey pilnowáli.*

Day BOZE *áby y baby ktore przy* Pániach *brzemiennych bywáią pilnieysze y ostrożnieysze ią przez tęż náukę mogły bydź, á pewnie nie ták szkodliwa byłáby ich assystencya przy* Pániách *bliskich porodzenia zostáiących, iáko dość,* proch ! dolor, *pokázuią się tu przykłády smutne y częstokroć śmiertelne, pochodzące z nieumię-*

iętno-

iętnośći babow tychże; Ktorym wſzyſtkim ta ſzczupła Kśiążeczká nie mały pożytek w teyże nauce przynieśie łaſkawy Czytelnik znaydźie czytáiąc te znáki §: aliàs *párágraf rzeczone z liczby pewney, między literámi położone, ktore pokázuią y oznaymuią iáko reieſtr albo* index *mieyſce y rzeczy gdźie káżdá rzecz bárdźiey wyráżona y opiſana ieſt.* Ná *brzegu obáczy Imiona łáćińſkie, ktore explikuią y wykładaią częśći po Polſku opiſane.*

Będźie tákże miał Polſki *y Łáćinſki reieſtr, ktory będźie pokázował mieyſce ſłow* Polſkich *y łáćinſkich, ktore ſą opiſane.*

Zażyway tey Kśiążeczki dlá

pożytku

pożytku twego, á gdy tobie tá Kśią-
żeczká ſię będźie podobáłá, mnie
będźeſz pobudką do ofiarowánia
Kśięgi przećiwko chorobom, ktore
zwykły rożnie y niezliczone dręczyć
ćiáło náſze. A ia tym czaſem
będę ſłucháć, czekáiąc popráwienia
y polepſzenia błędow moich
w ięzyku Polſkim, ále ne ſutor
ultra crepidam. *Miey ſię dobrze.*

LIST
DO AVTORA.

Wielmożny Mośći Pánie
DOKTORZE,
A moy wielce Mośći Pánie y
DOBRODZIEJU.

POnieważ iuż w cáłey Europie chwalebną Anátomią prawie káżda Nácya w ięzyku ſwoim obfićie opiſáną ma, z kąd one

ſię też dáleko ſzczęśliwſze ſzácowáć mogły, niż náſzá Polſka.

Zátym áſſekuruię, że W. M. M. Pan z wielką induſtryą ſwoią Opus *pożyteczne koncypowałeś, kiedy vmyśliłeś tákowe Anátomiczne rzeczy w Polſkim ięzyku do druku podawáć, á náſzey Oyczyznie* artem hanc *obiáwić,. Przez co W. M. Mći Pan według rozumu mego, nie tylko dźięki wielkie y przyiemne u náſzey Nácyi Polſkiey ſobie záſłużyſz, ále też pámiątkę nieśmierteluą nam y Sukceſſorom náſzym wiecznie po ſobie zoſtáwiſz. Nie uważáiąc, że naymnieyſza rzecz, ktora ſię ná świát wydaie, pod cenſurę nieprzyiaćiela ſwego wpada; ále wiedząc bárdzo dobrze, czym bárdźiey drzewko Pálmowe ſię obćiąża, tym bárdźiey gałązki ſwoie rozſzerza.*

Więc tedy nie wątpię, żeby tá Kśiążká Anatomiczna nic miáłá ſwego Cenſorá ználeść, ieżeliby nie od niektorych z náſzey Nácyi, iednák od Cudzoźiemcow, z zazdrośći tá Edycya pierwſza nam drogę pokázuiąca, do Experyencyi Anátomiczney gániona y zrázu od cenſur wolna nie będźie, ná zym záś ten ſkarb wielki, ktory w ſobie tá kśiążká

záwiera ná oczy pokaże. Z kąd ánimadwersyą będą mieli, iák inne Anatomiczne Kśięgi w obcych ięzykách opisáne, przez swoie długie explikácye y trudnośći wielkie do zrozumienia poczynáiącego w Anátomij się ćwiczyć, á osobliwie tákiego człowieká ięzyká tego doskonále niezrozumieiącego, bárdźiey z konfunduią, y w błąd wprowadzą, niż iemu właśną drogę do Anátomij pokażą.

Záczym tedy nie tylko pracą y industryą, ktorą W. M. M. Pan koło tey Kśięgi impendowałeś, (co nigdy nie może bydź nágrodzono) záwsze Obywátelowie náśi Polscy z podźiękowaniem wielkim uznawáć będą, ále y życzliwy áffekt, ktory nam y cáłey Oyczyznie nászey, hoc Opere *wyświadczyć raczyłeś*, pro æterna memoria, *u nas w pámięći, iákoby ná mármurze wyrażony zostanie się.*

Náwet kiedy Tyrones *z tey kśiążki do tego czásu w Polskim ięzyku nie wyiáwione terminy, iák pszczołá sobie z kwiatu miod zbierą.*

Co też powodem będźie W. M. M. Pánu, porzućiwszy wszelką nágánę y postpozycyą, nam ieszcze z inszemi bárdzo po-

trze-

trzebnemi księgámi do przysłużenia. Vpewniam W. M. Mćiom Páná, ieżeli moi Ziomkowie według słuszności pracę y fátygę, W. M. Mćie Páná nie vznáią, to BÓG Naywyższy, iáko Remunerator omnium bonorum, *w inszych okázyách szczodrobliwie nágradzáć będźie. W ostátku zá kommunikácyę tey książki, wielce obligowánym iest. zostaiąc:*

W. M. Mćiom Páná y Dobrodźieiá

uniżonym sługą.

Datum Varsaviæ
Anno 1722.

Frid: Micháłowski,
Pharmaco-Cultor, ex Offic: Aul: S. R. M. Pol.
mpp.

PRZEMOWA
O Anátomij Ciałá Człowieczego.

§ *a.* A*Natomia* : to ieſt kunſztowne *rozbierániè ćiał źwierzęcych*, á oſobliwie *ćiałá* § b. *człowieczego*, przez ktore częśći ćiałá według ich ſubſtáncyi, dźiwne złączenie, porządne położenie, y powinnośći z pożytkiem oznáymuią ſię. *Anatomia*.

§ *b. Corpus humanum*: to ieſt *ćiáło człowiecze*, dźieli ſię na Pień § *c.* alias Pniák y ná członki. § *l.* *Corporis diviſio.*

§ *c. Truncus* : toieſt *Pień*, *Pniák*, álbo odźiemek, dźieli ſię na *trzy częśći*; komorki miánowáne, *na wyſoką, śrzednią, y niſką* *Truncus.*

ſką, toieſt: na Głowę § *d*. Pierśi, § *e* y Brzuch § *f*.

Caput. § *d*. *Caput*: to ieſt *Głowá*, przez ktorą rozumieć śię má wſzytko, co ieſt od wierzchu głowy, áż do ſzyie, y co zamyká w ſobie; iáko to, mozg § 155. z ſwoiemi dwiemá członkámi § 156. & 157.

Thorax. § *e*. *Thorax*: to ieſt; *Pierśi*, przez ktore rozumieć śię má wſzytko, co ieſt od ſzyie áż do Brzuchá, y co zámyká w ſobie, iáko to, ſerce § 50. Płucá z krtąniem, § 78. y Pleurá § 84. ktorá pokrywá żebrá § 225.

Abdomen. § *f*. *Abdomen*: to ieſt *Brzuch*, idący áż do członkow wſtydliwych, zámyká żołądek § 25. Kiſzki, § 34. Wątrobę § 109. Sledźionę § 106. nerki § 117. y pęcherz § 122.

§ *g*. *Powierzchownie* uważáć
Facies. trzebá, *na Głowie*, *Twárż*, kto-
Frons. rey przedniá y wyżſzá część,
Sinciput. *Czoło*, naywyżſza záś *Ciemię y*

wierz-

wierzch Głowy; á tylná część, *Vertex.*
tył Głowy, y części boczne, *Occiput.*
Skronie. *Tempora.*

§ *h.* Srzedniá część między głową, y pierśiámi, iest *Szyia*, *Collum.*
iey przedniá część iest *Podgardłek*, álbo *Przodek*; ále tylná *Jugulum.*
część, *Kárk* álbo *kręgi.* *Cervix.*

§ *i.* *Pierśi*, tylná część iest *Grzbiet z Páćierzámi*, á część *Dorſum.*
co iest ná przodku, zowią ſię *Pectus.*
oſobliwie *Pierśi*, ná ktorych *Mammæ*
dwá *Cycki z brodawkámi*, á w *Papillæ.*
śrzodku iest *dołek pod pierśiámi.* *Scrobiculus cordis.*

§ *k.* *Brzucha* wyżſze częśći poboczne ſą *Epigaſtriũ*, álbo ſłábizná, á Boki zowią ſię *Hypochondria.* *Epigaſtriũ* *Hypochõdr:*
Niżſze częśći ſą, *Hypogaſtrium.* *Hypogaſtr:*
á Boki zowią ſię *Ilea.* *Ilea.*
W śrzodku brzuchá iest *pępek.* *Vmbilicus.*
Pod brzuchem ſą *członki naturalne* y *pułdupki.* *Genitalia.* *Nates.*

§ *l.* Artus *członki:* dzielące ſię ná członki *wyżſze* §*m.* y *niżſze* §*n.* *Artus.*

 § *m.*

1. *Superiores.* § *m. Członki wyżſze* ſą, ktore
od plecow, áż do koncow pál-
Scapulæ. cowych idą; na grzbiećie ſą *ło-*
Humeri. *pátki*, na ktorych wiſzą *rámio-*
Cubitus, *na*, álbo *bárki*, z ktorymi ſą złą-
Manus. czone *łokcie*, á potym *ręce*,
ktorych przedniá częśc ieſt *jū-*
Carpus. *kturá ſamá*, śrzedniá część pod
Metacar- junkturą áż do pálcow zowie
pus. ſię *śrzodek ręki*, oſtatniá, ſą *pal-*
Digiti. *ce.* Z palcow pierwſzy ieſt *pa-*
Pollex. *lec wielki* álbo kśiuk.
Index. Wtory palec, *Skázuiący.*
Medius. Trzeći palec, *Srzedni.*
Annularis. Czwarty palec, *Pierśćieniowy.*
Auricularis. Piąty, *Mały pálec.*
W káżdym pálcu ſą trzy *człon-*
Articula- *ki* y tyle *kłykćiow z páznokćiá-*
tiones. *mi.*
2. *Inferiores* §. *Członki niżſze*: ich zwierz-
chniá y wnętrzná część nad
Femur. kolánem, ieſt *lędzwiá.* á
Genu. W śrzodku *kolano y Goleń*,
Tibia. ktorey tylná y miąższá część
Sura. ieſt *łyſt* mięśiſty álbo *łytká* á
Talus. na dole *koſtka y śrzodek nogi*,
po-

potym *podeſzwá*, á na końcu *Solea.*
wielki palec zę cztęromá dru- *Hallux.*
gimi palcámi. *Digiti.*

§ *o.* *Częśći*, z ktorych ćiáło *Pártes corporis.*
człowiecze ieſt złożone, ſą ál-
bo *ćiekące*, álbo *cáłe*.

§ *p.* Przez *częśći ćiekące* mà- *Fluidæ.*
ią ſię rozumieć *Humory ćiałá*,
ktore ſą zámknione w czę-
śćiách cáłych : z tych Humo-
row náyoſobliwſze ſą *krew y*
duchy żywiące; á przez *częśći cá-*
łe rozumieć ſię máią wſzytkie
częśći, ktore zámykáią Humo-
ry ćiekące.

§ *q.* *Częśći cáłe* álbo ſą pro- *&Solidæ.*
ſte, álbo z tych proſtych zło-
żone.

§ *r.* *Częśći proſte*, ſą tylko *Simplices*
żyłeczki bárdzo ćienkie y ſub- *Fibrillæ.*
telne, iáko włoſy álbo nići,
rożney ſubſtáncyi, álbo mięśi-
ſtey, błoniſtey, álbo myſzko-
wátey, częśćią długiey, częśćią
okrągłey, poprzeczney y krży-
wey formy; á te częśći, ktore

z tych żyłeczek ſą złożone,
Compoſitæ. zowią ſię, Partes Compoſitæ.

§ *s.* A tákże *wßytkie części*
Origo partium. ćiáłá biorą *początek od żyłeczek* § *r.* iáko ſię te żyłki rożnie ſkłádáią, tak też ſię formuie y część álbo wielká, álbo máłá, twardá, álbo miękká.

§ *t.* *O tych częśćiách cáłych* § 5. tráktuie tylko Anátomia § *a.*

§ *u.* Anatomiſte máią początek rozbieránia ćiáłá człowieczego od Brzuchá § *f.* bo częśći w brzuchu leżące, ſą bárdzo podległe zgniłośći. Ale tá ſzczupłá Kśiążeczká, álbo Vade mecum Anatomicum, ieſt krotkie opiſanie álbo zebránie wſzytkich częśći ćiáłá, ktore ſię pokázuią, według ich ſubſtáncyi, złączeniá, położeniá, y powinnośći z pożytkiem, nie tylko dla tych, ktorym Anatomiá ieſt bárdzo pożyteczná, ále y dla inſzych, ktorzy

ſię ſami chcą poznáć, y náuczyć złączeniá ćiałá ſwego.

Diviſio in Decem capita.

§ *Tá Kśiążeczká* będźie ſię dźielić ná *dźieśięć* Rozdźiáłow. *W pierwſzym* Rozdźiále będą opiſane częśći, ktore cáłe ćiáło okrywáią, § 1. Jáko ſą ſkorká §. 2. ſkorá § 5. Błonká tłuſtá §11. y błonká mięſiſtá §17.

Integumẽta corporis.

W wtorym: Częśći, ktore gotuią y przyprowadzáią pokárm, żywność, y co należy ku wychowániu ćiáłá. § 19. iáko gárdźiel § 22. żołądek § 25. kiſzki, § 33. Z nieźliczonych żył mlecznych § 45.

Partes Chylificationi & nutritioni inſervientes.

W trzećim: Częśći do obchodzeniá krwi należące, §49. iáko ſą; ſerce §50. y żyły krwáwe § 60.

Partes Circulationi ſanguinis inſerviẽtes

W czwártym: Częśći ná oddech ſłużące §78. iáko ſą płucá § 79. z krtąniem §80.

Partes reſpirationi inſerviẽtes

W Piątym: Częśći, ktore ſłużą do odłączeniá humorow § 87. iáko ſą poſpolićie, gru-

Partes ſecretioni inſervientes.

gruczołki, §88. Wespoł będźie okázyá uważáć śledźionę §107. Wątrobę § 109. Nerki § 117.

Partes Genitales. *W ſzoſtym*: Częśći do rozmnożeniá národu ludzkiego należące, § 124. iáko ſą; człoki naturálne męſkie § 125. y Biáłogłowſkie § 133.

Nevrologia *W śiodmym*: Częśći, ktore oddźielaią y wydáwáią przez cáłe ćiáło *Duchy żywiące* § 154. iáko ſą; mozg § 155. y żyły ſuche § 169.

Senſus externi. *W oſmym*: Częśći ktore należą do zewnętrznych zmysłow § 173. iáko Oko. § 174. Ucho § 183. Nos § 190. Język § 188. y żyły ſuche do dotknieniá § 194.

Oſteologia. *W dźiewiątym*: ktore ſą iákoby grunt y fundáment cáłego ćiała. §196. to ieſt kośći §197.

Myologia. *W Dźieśiątym* zaś Rozdźiále: Częśći do poruſzeniá człokow náleżące §257. Jáko ſą myſzki żyłowáte §258. A to wſzyſtko na chwałę P. Bogá y ná pożytek bliźniego mego. RO-

ROZDZIAŁ. PIERWSZY

O CZĘSCIACH CIAŁA, *Ktore całe ćiáło okrywáią.*

§ 1. P*Owłoki* álbo *nákryćie pospolite Ciáłá*, ktore okrywáią ciáło człowiecze, ſą czte-ry, iáko: Skorká § 2. Skorá § 5. Błonká tłuſtá § 11. y Błonká mięſiſtá § 17. *Integumẽta communia Corporis.*

§ 2. *Skorká*, ktorá zewnątrz okrywá ſkorę § 5. ieſt ſubſtãcyi bárdzo ćienkiey, przeyzroczyſtey y nieczuiącey, rodźi ſię od wáporow, ktore ſię kurzą przez dźiurki záſkorne § 5. álbo potowe, á potym ſię ſklijá tak nad ſkorą aeryá, iako pospolićie błonka ná wierzchu pokármu ćiepłego, álbo nad mlekiem. *Cuticula vel Epidermis.*

§ 3. *Skorká* ieſt ták mocno złączoná z ſkorą, że trudno ſię

má

má oddźielić od ſkory, oprocz tylko ćiałá żywego, przez kantarydy, lubo przez oparzenie wárem, álbo ukropem: Ma ſwoie żywnośći od żył pulſowych § 64.

Vſus Cuticulæ. § 4. Powinność iey z pożytkiem ieſt, áby pokrywałá końce żył § 6. krwáwych, ſuchych y wodniſtych, ktore ſię pod ſkorką § 2, na ſkorze § 5, konczą, y broniłá ie z ſamą ſkorą od przypadku powierzchney aeryi, y inſzych rzeczy ſzkodliwych.

Cutis. § 5. *Skorá* ktorá leży pod ſkorką § 2. ieſt miękſzá y grubſzá, złożoná z rożnych żyłeczek § 1. biáłych, błoniſtych, y mięśiſtych, Item z żył krwáwych ſuchych y wodniſtych § 6. dźiwnie y rożnie między ſobą przyſadzonych y położonych, wiąże ſię przez te żyły z częśćiámi pod ſkorą leżącymi § 11. y 17. má rożne

dźiur-

dźiurki potowe y zaſkorne § 2. **Pori.**
máłe y wielkie, częśćią na poty y ná włoſy § 9. częśćią na oczy, 174. ná Nos. § 190. y Gębę § 270. *Vaſa.*

§ 6. má ſwoie żyły iáko ſą.

1. *Żyły pulſowe* § 64. ktore krew do wychowaniá y odmiękczeniá ſkory prowádzą. *Arteriæ.*

2. *Żyły proſte* § 68. ktore krew odwodzą nazád. *Venæ.*

3. *Żyły ſuche* § 169. do dotknieniá ſłużące. Nervi.

4. *Żyły wodniſte* § 76. ktore humory wodniſte prowádzą. *Vaſa lymphatica.*

5. *Gruczołki* § 88. ktore oddzieláią Humory wodniſte y zbytnie od krwi, y wyprowadzaią przez *poty* § 7. á te żyły kończą ſię na ſkorze, iákoby były tkáne álbo wiązáne, y te końce żył zákrywá ſkorká § 2. *Glandulæ ſubcutaneæ.* *Sudores.*

§ 7. *Skory powinnośc z pożytkiem* ieſt áby *okrywáła y zagrzewáłá* Ciáło; potym áby *wypuſzczáłá* Humory zbytnie y ſzko- *Vſus Cutis*

ſzkodliwe przez dźiurki potowe § 5. na oſtátek áby *pomagáłá* do dotknieniá.

§ 8 W ſkorze máią ſię uważáć *włoſy* § 9. y *Paznogćie* §. 10. ktore ſię rodzą z wilgotnośći Humorow álbo wáporow przez poty § 5. wychodzących.

Pili. **Crines.** § 9. *Włoſy*, ktore ſię znáyduią poſpolićie we wſzyſtkich mieyſcách, á oſobliwie na *Głowie*, gdźie ſą náydłuższe, ſą okrągłe, długie y lochowáte częśći, ktore ſię korzenią w ſkorze § 5. Służą do pięknośći, y do obrony ćiáłá.

Vngues. § 10. *Páznogćie*, ktore ſą ná końcách palcow § *l*. u rąk y nog, ſą częśći, iákoby rogowe y dźiuráwe, ktore nie tylko bronią końcow pálcow, ále też ſłużą do lepſzego macaniá y dotykaniá.

Membrana adipoſa. § 11. *Błonká tłuſtá*, ktora leży, pod ſkorą. § 5. nad błonką

ką mięśiſtą § 17. ieſt złożoná z rożnych pęcherkow tłuſtych § 12. w ktorych ſię zgromadzá y chowá tłuſtość § 14.

§ 12. *Pęcherki tłuſte* ſą błoniſte y myſzkowáte naczyniá do chowaniá tłuſtośći, § 14. ktore leżą ná końcách żył pulſowych, w błonce mięśiſtey § 17. *Lobuli pinguiſeri.*

§ 13. *Każdy pęcherz tłuſty* ma oſobliwe ſwoie żyły iáko ſą.

1. *Żyła pulſowá*, ktorá krew przywodźi § 64. *Arteria.*

2. *Żyłá proſtá*, ktorá krew znowu odwodźi § 68. *Vena.*

3 *Gruczołek*, ktory oddźiela tłuſtość. § 88. *Glandula.*

4. *Żyłá ſucha*, ktorá pomagá do oddźielaniá tłuſtośći § 169. *Nervus.*

5. *Żyłá wodniſtá*, § 76. ktorá Humory wodniſte y tłuſte odwodźi nazád. *Vas lymphaticum.*

§ 14. *Tłuſtość* ieſt Subſtáncyá álbo materyá białá y oliwná, ktorá ſię oddzielá przez gruczołki § 13. 3. od krwi, zgromadzá *Pinguedo*

madzá się w pęcherkách § 12 znáyduie się wszędźie w cáłym ćiele, oprocz powiek. §175. wárg. § 270. y członká álbo korzenia męskiego § 132. Itẽ kośći §197. Żył suchych § 169. gdźie nie máiz tłustośći.

Vsus pinguedinis § 15. *Tłustość* má pożytek, áby *zagrzewáłá* podległe częśći, y *sprawowáłá* członki, áby mogły być sposobnieysze do poruszenia; potym áby *dodawáłá* ćiáłu pięknośći y głádkośći, napełniáiąc prożne mieyscá.

Solutio pinguedinis. § 16. *Tłustość* § 14. iuż odźielona nie zawsze śię chowá w pęcherkách. §12, ále się znowu rozwięzuie, álbo przez mocnieysze poruszenia ćiałá, álbo przez extráordynáryine przypadki, álbo przez choroby, zbytni głod: &c. y potym się rozchodźi iák żywność y pokárm do wychowania częśći ćiałá, § 20. przez żyły do krwi.

§ 17.

§ 17. *Błonka mięśiſtá*, leży pod Błonką tłuſtą § § 11. má ſwoie żyły krwáwe, ſuche, y wodniſte, y pokrywá podlegáiące częśći. *Panniculus carnoſus*

§ 18. A tákże cáłe ćiáło człowiecze § *b*. bronią, zagrzewáią, y okrywáią, te cztery wyżey miánowáne poſpolite powłoki § 1. iáko: ſkorká §. 2. ſkorá § 5. Błonká tłuſtá § 11. y Błonká mięśiſta § 17. *Vſus integumentorũ Communiũ*

WTORY ROZDZIAŁ,

O Częśćiách Ciałá, ktore do wychowaniá ćiałá należą.

§ 19. C*Zęśći*, ktore pokarm do wychowaniá Ciałá gotuią, y wyprowádząią do wnętrznośći y do wſzyſtkich częśći ćiałá, ſą Gárdziel § 22. Zołądek § 25. Kiſzki § 33. y żyły rożne mleczne § 45. *Partes Chylificationi inſerviẽtes*

§ 20.

Chylificatio & Nutritio. *OEſophagus.* *Vētriculus & inteſtina*

§ 20. *Ztrawienie* pokármow y *wychowánie* ćiáłá zowią ſię Chylificatio § 48. & Nutritio. § 21, Gardźiel, żołądek § 24. y kiſzki § 33, ſą iákoby ieden przechod idący od gardłá aż do pośládku. złożony z trzech błonek, ktorych.

Tunica 1. Cōmunis.

1. *Pierwſzá* y powierzchniá ieſt błonká poſpolitá y proſtá.

2. Muſculoſa.

2. *Wtora* y śrzedniá ieſt błonká myſzkowatá, przez ktorą ſię ſpráwuie poruſzenie gárdźielá § 22. żołądká § 25. y kiſzek § 33. ktore idźie od Gardziela áż do pośládku, iák robák zkrzywiáiący ſię, zowie ſię *Motus periſtalticus.*

Motus periſtalticus.

3. Nervoſa.

3. *Trzećia* y wnętrzna Błonká ieſt bárdzo czuiącá dlá żył ſuchych § 169. niezliczonych, ktore má wewnątrz, ieſt nakrytá lipkośćią klijowátą, iáko błonką grubą, ktorá broni, áby pićie y pokárm, kiedy przechodźi,

nie

nie ſzczypáło álbo nie gryzło bárdzo y zbytnie tey błonki, á tá *gruba* y klijowátá lipkość znayduie ſię za czwártą błonką y zowie ſię *Cruſta villoſa.* *Cruſta villoſa.*

§ 22. *Gárdźiel*, ieſt iáko przechod albo fiſtułá albo rurá, ktorą pokarm y pićie przechodzą do żołądká § 25. leży pod krtąniem § 81. z ma ſwoy początek od gardłá, przechodźi przez dyaphragmá álbo przegrodę około żebrá iedenáſtego, y kończy ſię w lewey dźiurce zołądkowey § 26. *OEſophagus.*

§ 23 W gárdźielu wiele ſię znayduie Gruczołkow § 98. ktore oddźieláią od krwi wodniſte Humory dla błonek odmiękczenia; ſą y żyły ſuche § 170. 8. krwáwe § 60. y wodniſte § 76. ktore duchy żywiące y krew przywodzą y odwodzą. *Glandulæ.* *Vaſa nervoſa ſanguifera lymphatica*

24. *Gardźiela powinności z pożytkiem* ieſt, áby *bráł* pićie y po- *Vſus OEſophagi.*

pokárm od zębow w uśćiech przez zęby § 219. ztráwiony, álbo pożuty, y z śliną mieszany, á potym przeprowadzáł do żołądká.

Vētriculus § 25. *Żołądek* ktory przyimuie od gardźielá § 22. pokárm y pićie, leży przy boku lewym brzuchá pod diaphrágmą § 280. między wątrobą § 109. y śledźioną § 108. dźieli się ná trzy częśći, to iest *grunt* alias *śrzodek* § 27. *lewą* § 26 y *práwą dziurę* § 29.

Orificium Siniſtrum Ventriculi alias Stomachus. §26. Ustá álbo *dźiurá lewá żołądkowá*, ktorá właśnie stomachus, rzeczoná, przez ktorą pokárm do gruntu żołądkowego idźie, iest bárdzo czuiąca y postawioná prosto na gorze nad lewym bokiem żołądká, á to dlá tego, áby co iuż przyszło do żołądka, nazád wracáć się snádno nie mogło.

Fundus Ventriculi. § 27. *Srzodek* alias *grunt żołądkowy*, gdźie pokármy się tráwią

wią, ieſt w lewym boku ſzeroki y wielki, ále w práwym ćiáſny ieſt.

§ 28. W Grunćie żołądkowym § 27. ieſt wiele zmárſzczkow, ktore zátrzymuią pokárm, pićie y ſok żołądkowy, § 31. w ſobie, áż do doſkonałego ſtráwieniá pokármu. *Rugæ.*

§ 29. *Vſtá* álbo *dźiurá prawá żołądkowá*, przez ktorą wſzyſtko, co w grunćie żołądkowym § 27. ieſt tráwione, idźie do kiſzek § 36. leży na częśći wątroby § 109. nie ieſt poſtáwiona ták proſto ná gorze iako lewá dźiurá § 26. ále naginá ſię poprzecznie, áby to, co iuż ieſt ſtráwione, mogło łácniey wychodźić do kiſzek § 36. *Orificium dextrum ventriculi alias pylorus.*

§ 30. Zołądek ma ſwoie właſne żyły, iáko ſą: *Vaſa*

1. *Zyły pulſowe* krew do żołądká przywodzące § 64. 6. *Arteriæ.*

Venæ. 2. *Zyły proste*, krew od żołądká odwodzące § 71.

Nervi. 3. *Zyły suche* do poruszeniá żołądká y do czućiá służące § 170. 8.

Vasa lymphatica. 4. *Zyły wodniste*, ktore prowádzą Humory § 76.

§ 31. W żołądku iest wiele *Glandulæ.* *gruczołkow* § 104. ktore od*Liquor gastricus.* dźieláią *sok żołądkowy*, ktory służy do tráwieniá pokármow, y spráwuie chćiwość do appetytu § 104.

Usus ventriculi. § 32. *Zołądká powinność z pożytkiem* iest, áby pokárm y pićie od gárdźielá § 24. w się bráł, á potym ztráwiony wywodził álbo wyprowádzáł do kiszek § 33.

Intestina. § 33. *Kiszki* álbo *trzewá* ktore od żołądká § 25. biorą co iest ztráwionego, leżą w śrzodku brzuchá, są powierzchownie głádkie y nakryte błonką, omentum § 43. nazwáną; złączone z błonką ktora się

zowie

zowie Meſenterium § 44. od Meſenteryi biorą ſwoie żyły krwáwe §64.y71. ſuche §170.8, y wodniſte § 76. wewnątrz ſą fáłdowáne álbo zmárſzczone, idą od práwey dźiury żołądkowey § 29. áż do pośládku, iák iedná fiſtułá § 21. albo kanáł, krzywo y okrągło; ſą ſześć rázy dłużſze niż człek ktory ie nośi. *Vaſa.*

§ 34. *Kiſzki* dźielą ſię ná *ćienkie* § 36. y ná *grube* kiſzki § 38. *Inteſtina*

§ 35. *Kiſzki ćienkie* ſą trzy oſobliwe kiſzki, iáko ſą: 1. duodenum, 2. Jejunum y 3. Ileum, tákże y trzy kiſzki grube, iako ſą: 1. Coecum. 2. Colon, 3. Rectum. *Tenuia.* *Craſſa.*

§ 36. *Kiſzka* pierwſzá z kiſzek ćienkich ieſt dwanáśćie pálcowá, má początek w práwey dziurce żołądkowey, §29. nie dáleko od początku znáyduią ſię dwá *meaty* albo prowá- *Duodenum.*

Ductus. Cholodochus. dzenie: *Ieden* od pęcherzá żołći idący, ktory prowádźi żołć § 111. á drugi ieſt prowádzenie

Pancreaticus. pánkreátyczne § 114. ktory przeprowadzá ſok pewny od pankreażá. § 115.

Jejunum. 2. *Wtorá* kiſzká ieſt poſpolićie proſtá dla żył mlecznych § 45. ktore má nieźliczone.

Ileon. 3. *Trzećia* kiſzká ieſt naydłużſzá między wſzyſtkiemi.

§ 37. w tych trzech teráz opiſanych ćieńſzych kiſzkách § 36

Rugæ. ſą rozne y okrągłe *zmárſczki*, ktore zatrzymuią pokármy ſtráwione, áby pomáłu przechodziły przez kiſzki dla od-

Vaſa lactea dźieleniá żywnośći. ſą y żyły mleczne § 45. ktore przywodzą żywność albo chylum od pokármow ſtráwionych do wychowaniá ćiáłá § 20.

Coccum. § 38. *Pierwſzá* kiſzká z kiſzek grubych, ſpajá ſię z Ileon § 26. 3 w iey koncu ieſt pewná *przyſadá* iák robák ſkrzywioná,

zo-

zowie ſię *Proceſſus vermicularis.* *Proceſſus Vermicularis.*

2. *Wtora* kiſzká alias *kołkowatá* idźie proſto do wątroby §. 109. z ktorą ſię złączá á potym ſię naginá, y przechodźi pod żołądek § 25. do śledźiony § 106. w ktorym ſię znowu naginàiąc, proſto na doł idźie, gdźie ſię ſkrzywiá iáko S. łáćińſkie, y kończy ſię w kiſzce oſtátniey, má wewnętrznie ſiłá zmárſzczkowátych *komorek*, ktore ſłużą, áby nie ták prętko zbytnie rzeczy wychodźić mogły, áżeby człek potrzeby nie miáł ták częſto wychodźić na ſtolec, znáyduie ſię w początku oſobliwá *valvula*, alias *założká* álbo *zapora*, ktorá nic niedopuſzczá nazád. *Colon.* *Cellulæ.* *Valvula.*

3. *Trzećia* y oſtatniá kiſzká alias proſtá do wyśćiá idącá, iey koniec zowie ſię *pośladek*, gdźie ieſt wiele tłuſtośći §14. *Rectum.* *Anus.*

Vſus inteſtinorum. § 39. *Kiſzek powinność* zpożytkiem ieſt, áby te trzy *cieńſze* kiſzki § 36. wſzyſtko bráły, co w żołądku ieſt ztráwione § 32. z tego potym żyły mleczne § 45. wyſyłały ſok do żywnośći y do wychowániá ćiáłá § 20. y przeprowadzáły do krwi, ále to, co nie ieſt pożytecznego y dobrego biorą *grube kiſſki* § 38. y wywodzą iáko exkrementá álbo gnoy.

§. W żołądku y kiſzkách uważáć potrzebá błonki, iáko ſą: Peritonæum § 41. Omentum § 43. Meſenterium § 44.

Peritonæum § 41. *Peritonæum*: to ieſt błonká, z rożnych żyłeczek § *r* błoniſtych y żyłowatych ſkłádaná, ma ſwoie żyły krwawe ſuche y wodniſte, pokrywá

Vſus. częśći w brzuchu § *f.* leżące, ieſt wnętrznie bárdzo gładká y wilgotná dla uſtáwicznego poruſzeniá kiſzek § 21. 2.

§ 42.

§ 42. *Proceſſus Peritonæi*, ſą iáko *Przyſady*, poſtępuiące od peritoney § 41. ktore w ſobie zamykáią ıądrá §. 127, z żył ſwoich włáſnych, znayduą ſię w moſznách álbo w worku męſkim § 128. *Proceſſus peritonæi.*

§ 43. *Omentū* toieſt błonká áliás *Káłdun* rzeczona, leży iák worek dwoiáki na kiſzkách § 33. ieſt iáko śieć żroſłá z wielu tłuſtośći §. 14. złączá ſię z gruntem żołądká § 27. á ná dole leży wolná, má ſwoie żyły ſuche, krwawe, wodniſte y tłuſte; iey *powinność z pożytkiem* ieſt áby zagrzewáłá kiſzki § 34. y czyniłá ie głádſze ſwoią tłuſtośćią, co ſię oddźielá od krwi przez gruczołki § 15. *Omentum vel Epiploon.* *Vſus.*

§ 44. *Meſenterium*, toieſt błonká, złączoná w śrzodku brżuchá z páćiorkiem, przywięzuie wſzytkie kiſzki §. 34. iáko związká, má *Meſenterium.*

żyły pulsowe od żołądká §30.1. wiele gruczołkow § 105. y żyły proste wracáiące się do venam portæ § 71. żyły suche § 170. y wodniste § 76.

Vsus. Jey *powinność z pożytkiem* iest, áby wszystkie okrągło y krzywo idące kiszki § 33. obiąwszy trzymałá w dobrym porządku, á potym áby záchowywałá żyły mleczne § 45.

Vasa lactea. § 45. *Żyły mleczne* ktore są w Mesenteryi nieźliczone, biorą początek z kiszek ćieńszych § 36. y kończą się niby w náczyniu do zgromadzeniá żywnośći § 46. máią w sobie

Valvulæ. siłá zátyczek aliás Valvulæ, ktore nic niedopuszczáią nazád; Przyimuią żywność od ćieńszych kiszek § 36. y przywodzą do naczyniá, gdźie się zgromadzá żywność.

Receptaculum Chyli. § 46. *Státek* álbo *Náczynie do zgromádzeniá żywnośći*, iest skłádáne z błonistych, mysz-

szko-

ſzkowátych y żyłowátych żyłeczek alias fibrillis § 1. ieſt mieyſce, gdźie ſię konczą żyły mleczne § 45. *Powinność* z pożytkiem ieſt áby przyimowáło wſię wſzytkie żywnośći od żył mlecznych § 45. y humory wodniſte od żył wodniſtych § 76.

§ 47. *Przechod pierſiſty* y mleczny, ieſt meat błoniſty pochodzący z náczyniá álbo mieyſcá, gdźie ſię zgromadzá żywność § 46. y wſtępuie proſto áż do żyły podkluczowey § 69. 3. przeprowadzá żywność y humory wodniſte z tego receptáculo chyli § 36. do krwi. *Ductus thoracicus.*

§ 48. A tákże pokármy y pićie rozdźieláią ſię od zębow § 219. mieſzáią ſię z śliną § 92. przechodzą § 189. przez gardźiel § 21. do żołądká § 26 trawią ſię w gruncie żołądkowym § 28. przez ſok *Chylificatio* *Concoctio ciborum.*

żołądkowy § 31 y przez poruszenia żołądka § 21. 2. ztrawione záś przechodzą do kiszek duodenum § 36. gdźie się mieszáią z żołćią § 113. y z sokiem pankreatycznym § 114. potym żyły mleczne §. 45.
Chylus. przyimuią *żywnośći* alias chylum z kiszek ćieńszych § 36. y przywodzą do receptáculum chyli § 46. á potym przez meat piersisty y mleczny § 47. do krwi, ále te grube kiszki § 38. biorą, co nie iest pożytecznego y
Excremēta wywodzą *Exkrement*, przez pośládek.

ROZDZIAŁ. TRZECI,

O CZĘSCIACH CIAŁA,

Ktore należą do obchodzeniá krwi.

Circulatio sanguinis. § 49. SErce § 50. iest nayosobliwszá część służącá do obchodzeniá krwi.

Cor. § 50. *Serce*, iest kunsztownie

skłá-

ſkłádáne y dźiwnie zbudowáne z rożnych żyłeczek myſzkowátych y żyłowátych § r. *leży* w pośrzodku pierśi, *obłożone* álbo *zawárte* iáko w worku z błonką ſerdeczną § 88. á *złączone* ná dole z dyaphrágmą § 28. ná tyle z páćierzámi § 224. á na przodku z kośćiámi pierſi § 224.

§ 51 *Sercá naywyżſzá część*, ktorá ieſt ſzeroká, zowie ſię *grunt ſercá*, *á niżſza część* ktorá ieſt ćiaſná, zowie ſię *konicc ſpiczáſty* álbo *grot ſercá*. — *Baſis cordis.* *Conus cordis.*

§ 52. *Wnętrznośći ſerca* rozdźielaią ſię na dwie komorki przez błonkę mocną y myſzkowátą na kſztáłt śćiány poprzeczney, Septum cordis rzeczone. — *Ventriculi Cordis.* *Septum cordis.*

§ 53. *Lewá komorká* ſercá ieſt długá y wąſká idącá áż do końcá ſercá § 51. má mocnieyſze y grubſze żyłeczki § r. niż prawá komorká § 54. dla — *Vētriculus ſiniſter cordis.*

po-

poruſzeniá więkſzego y potrzebnieyſzego do cyrkulacyi krwi, bo krew ćiecze z lewey komorki do wſzytkich częśći, gdyż tylko z prawey komorki § 54. krew idzie do płucow.

Ventriculus dexter cordis. § 54. *Komorká prawa* ſercá ieſt ſzeroká, przeſtroná, krotká, y ćienká, nie do końcá ſercá § 51. idącá, á nie máiąca ták wiele żyłeczek iák lewá komorká § 53. bo krew tylko do płucow ćiecze § 66.

§ 55. Powierzchownie w grũćie ſerca § 51. znayduią ſię *dwie* *Auriculæ cordis.* *częśći myſzkowáte, uſzy ſercá* rzeczone, z ktorych *prawá* więkſzá ieſt niż *lewá.*

§ 56. W obudwu komorkach ſercá § 53. y 54. ieſt ſiłá *Sulci.* *dołkow*, álbo dźiurek, y związ- *Trabes carneæ.* zkow mięśiſtych, ktore wiele pomagaią do lepſzego *poruſzenia ſerca*, co ſię ſprawuie przez *Motus cordis.* *rozſzerzenie y ſciſkánie ſercá*, ktore

ktore náżywáią Syſtole & Dyaſtole, á z tego poruſzeniá powſtawá *puls* toieſt *bićie żył.* *Pulſus.*

§ 57. Serce ma *włáſne* y *poſpolite żyły*, przez ktore krew ćiecze albo cyrkuluie. *Vaſá cordis.*

§ 58. *Zyły włáſne* ſercá ſą:

1. *Zyły pulſowe*, ktore krew do żywnośći ſercá prowádzą § 64. 1. *Propria Arteriæ.*

2. *Zyły proſte*, ktore krew znowu od ſercá odwodzą § 69. *Venæ.*

3. *Zyły ſuche* do ożywianiá y poruſzeniá ſercá ſłużące § 170. *Nervi.*

4. *Zyły wodniſte* ktore Humory wodniſte y tłuſte prowádzą § 76. *VaſaLymphatica.*

§ 59. W grunćie ſercá § 51. ieſt wiele *gruczołkow* § 97, ktore oddźielaią od krwi *tłuſtość*, § 14. y *wodę ſercá* § 97. ktorá ieſt potrzebná dla poruſzeniá, odwilżeniá y ochłodzeniá ſercá, *Glandulæ. Pingvedo. Aqua pericárdij.*

§ 60. *Zyły poſpolite* ſercá ſą dwie *żyły pulſowe* iáko ſą: *Arteria* *Vaſa cõmunia cordis.*

terya wielká § 63. y *Arterya do płucow idącá* § 66. y dwie żyły *proſte*, te ſą: *Vena wielká* § 67. y *Vená od płucow idącá* § 75.

Arteria § 61. *Zyły pulſowe*, ktore krew z komorek ſercá § 53. y 54. przeprowádzáią do częśći ćiałá, ſą ſkładáne z pięćiu błonkow myſzkowátych y żyłowátych, máią wewnątrz ro-

Valvulæ. żne *Zatyczki* álbo Valvulas, ktore niedopuſzczáią krwi nazád, co iuż przeſzłá.

Venæ. § 62, *Zyły proſte*, ktore krew znowu biorą od żył pulſowych, ſą ſkładáne z czterech błonkow, złączáią ſię z żyłámi pulſowemi, máią ſwoie zálożki iak arterye, y odwodzą od

Valvulæ. częśći ćiałá krew nazád do ſercá § 53. y 54.

Arteria magna. § 63. *Zylá pulſowá wielká*, bierze początek w lewey komorce ſercá § 53, á gdy wychodźi, znáyduią ſię ná początku zaraz trzy *zátyczki* al-

Valvulæ

bo

bo *valvulæ*, potym wſtępuiąc na gorę, nágina ſię nakſztáłt połowy mieſiącá, á proſto idąc ná doł, kończy ſię w częściách ćiáłá z rożnymi y niezliczonymi żyłkámi pulſowymi. *ſemilunares.*

§ 64. *Od Arteryi wielkiey* § 63. wynikáią *náſtępuiące* przednieyſze *żyły pulſowe*, iáko promienie po wſzytkim ćiele rozchodzące ſię, iáko ſą: *Rami arterioſi.*

1. *Zyłá pulſowá* do ſercá idącá § 58. 1. *Arteriæ coronariæ.*

2. *Zyły podkluczowne*,§ 228. ktore idą pod páchy do wnętrzności pierſi, od tych pochodzą znowu. *Arteriæ ſubclaviæ.*

a. *Zyły żebrowe*, ktore idą do żebrá §225. y myſzki wyżſze y niżſze § 281. *Intercoſtales.*

b. *Zyły cyckowe* do cyckow rozchodzące ſię § 101. 1. *Mamariæ.*

c. *Zyły kárkowe*, w tył ſzyi idące § 276. *Cervicales*

d. *Zyły pachowe*, ktore idą *Axillares.*

do páchow od tych wynikáią.

Scapulares. *a. Zyły łopátkowe* § 290.

Brachiales *b. Zyły rámionowe* § 291.

Cubitæa. *c. Zyły łokćiowe* §292. ktore idą do łopátek, rámion, łokćiow y rąk, konczą ſię z

Salvatellæ. rożnymi *malućzkimi żyłkámi* pulſowymi, w palcách y podległych częśćiách.

Carotides. 3. *Arterye głowne*, z ktorych

Internæ *wnętrzne* idą do mozgu y do

& wnętrznośći głowy § 155. á

Externæ. *powierżchowne żyły* idą do twárzy, gęby, uſzow, korzeniá zębow § 218. y do powierzchowney częśći głowy § 269.

Bronchiales. 4. *Zyły krtoniowe* obchodzą do płucow § 79. y do krtąnia § 80.

Diaphragmatica. 5. *Zyłá Dyaphragmatica* idącá do Dyaphrágmy § 280.

Cœliaca. 6. *Zyłá żołądkowá* idącá do żołądká § 30. 1. od ktorey pochodzą.

Hepatica. *a. Zyłá wątrobna* do wątroby

idącá

idącá § 109. Potym

b. Zyłá Sledźionowá do śledźiony idącá § 107. *Splenetica.*

7. Zyły *Meſeraicæ*, z ktorych wyżſze idą do kiſzek ćieńſzych § 36. ále te niżſze idą do grubſzych kiſzek § 38. od ktorych żyłá *Hemoroityczna* pochodźi. *Meſeraicæ. Superiores. & Inferiores. Hemorrhoidalis.*

8 *Zyły nerkowe* do nerkow idące § 117. *Arteriæ Emulgentes.*

9. *Zyły Spermaticæ*, ktore idą do członkow naturálnych §125. *Spermáticæ*

10. *Arteriæ Iliacæ*, ktorych *Iliacæ:*

1. *wnętrzná żyłá* idźie do wnętrznośći brzuchá, od ktorey wynikáią. 1. *Internæ.*

a. Epigaſtrica do mácherzyny § 122. y do máćicy § 137. idącá. *Epigaſtrica*

b. Pępkowá, ktorá idźie do pępká § 150. *Vmbilicales.*

2. *Zyłá powierzchowná*, od ktorey pochodzi żyłá *Hypogaſtrica* idąca do częśći niżſzych y powierzchownych brzuchá. 2. *Externæ. Hypogaſtricæ.*

Crurales. 11. Zyły *udowe* y *goleniowe*, ktore idą do powierzchownych y wnętrznych częśći nog, od tych znowu pochodzą rożne y inſze żyłki pulſowe, ktore ſię kończą z *máluczkimi żyłeczkámi* pulſowymi *Salvatellæ.* áż do pálcow nog § 236. 237. &c.

§ 65. A tákże krew płynie y odchodźi z lewey komorki ſercá §53. przez wyżey opiſane żyły pulſowe § 64. ktore ſię rozdźieláią ná nieźliczone żyłeczki, do wſzytkich, iák wnętrznych ták powierzchownych częśći ćiałá.

Arteria pulmonalis § 66. *Zyłá pulſowá do płucow idącá* § 79. pochodźi z práwey komorki ſercá §54. ma ną po-*Valvulæ.* czątku trzy *zátyczki*: kończy ſię w płucách: przyprowadza krew z práwey komorki ſercá § 54. do płucow § 79. dla mieſzaniá áeryi, co ſię ſpráwuie przez reſpirácyą § 82.

áby

áby potym krew ż áeryą mięszaná, byłá przeprowádzoná do lewey komorki sercá § 53. przez venąm, ktorá od płucow do sercá idźie § 75. dla wychowaniá ćiáłá.

§ 67. *Zyłá prostá wielká*, bierze początek w końcách ćiáłá, gdźie się żyły pulsowe § 64. kończą, á konczy się w práwym uchu sercá § 54, gdźie się znayduią trzy zátyczki, ktore nic nie dopuszczáią nązad. *Vena Cava* *Valvulæ.*

§ 68. *Zyłá ta wielká* § 67. rozdźielá się ną dwoiákie prowádzenie, toiest *na żyłę wyższą* § 69. y *ná żyłę niższą* § 70. *Divisio venæ cavæ.*

§ 69. *Do żyły wyższey* wstępuią nazád te nástępuiące y przednieysze *żyły*, ktore przyprowądzáią krew od częśći ćiała do Venam cavam § 67. iáko są. *In truncum superiorem.*

1. *Zyły proste serdeczne* od sercą idące § 58. 2. *Venæ coronariæ.*

Azygos. 2. *Zyły nie parzyste* od myszkow żebrowych §281. y od żebrow wyższych y niższych, idące § 225.

Subclaviæ. 3. *Zyły podkluczowne* §228. od wnętrznośći pierśi wracáiące się do tey żyły znowu wstepuią.

Mammariæ. a. *Zyły Cyckowe* od cyckow § 101.

Cervicales. b. *Zyły kárkowe* od tyłu szyie § 276.

Axillares. c. *Zyły páchowe*, od páchow § 277. á do tych wracáią się żyły łopátkowe, ktore przywodzą krew nazád od wnętrznych y powierzchownych częśći łopátek §290. *Scapulares.* á od nich nazád idą.

Hepatica. a. *Zyłá Hepátyczná.*

Mediana. b. *Medyanná y*

Cephalica c. *Zyłá głowná.*

Y w tych trzech żyłách wracáią się z rożnemi żyłeczkámi *Venæ Salvatellæ*, ktore biorą początek od końcá pál- *Venæ Salvatellæ.*

cow

cowy przywodzą krew, przez wyżey opiſane żyły do ſercá.

4. *ZYły ſzyiowe*, z ktorych wnętrzne odwodzą krew od korzeniá zębow § 218. y od wnętrznośći głowy, á powierzchowne żyły odwodzą krew od ięzyká § 188. uſzow § 183. gęby y od cáłey twárzy § 29. &c. — *Venæ jugulares.*

§ 70 *Do niżſzey żyły* § 68. idą nazád naſtępuiące żyły iáko ſą: — *& in Truncum inferiorem.*

1. Zyłá *Dyaphrágmatyká* od Dyaphrágmy § 280. — *Diaphragmatica.*

2. *Zyły Nerkowe* od nerek § 117. — *Emulgētes*

3. *Zyły ſpermaticæ* od członkow naturálnych § 125. — *Spermaticæ*

4. *Zyły Iliacæ* od częśći brzuchá. — *Iliacæ.*

5. 71, *Zyły udowe* § 237. ktore ſię rozdźieláią na nieźliczone żyły przeprowadzáiące od nog y końcow pálcy krew przez te opiſane żyły nazád do ſercá § 54. — *Crurales.*

§

Vena portæ. §71. *Vena portæ* rzeczoná, to- ieſt żyłá niby puł proſtá y puł pulſowá, przez ktorą krew ćie- czè álbo płynie od żołądká §30. 2. śledźiony § 106. kiſzek §33. Pankreażá § 114. y Meſente- teryi § 44. do wątroby §110. 2. ieſt żyłá iáko krotki Pniák,

ejus Divi- ſio. ktory ſię rozdźiełá w obudwu ſtronách na dwie inſze żyły, podobnę nakſztałt drzewá álbo pniaká drewnianego; kto- ry ma ná gorze gáłązki y ná dole korzenie.

§ 72. Jedná część tego pniaká rozdźieła ſię w brzu- chu ná pięć żył, ktore ſię złą- czáią z żyłámi pochodzącemi od żołądká, śledźiony, kiſzek, Pankreażá y Meſenteryi §71. á druga część rozdźiela ſię w wątrobie § 110. y kończy ſię z rożnymi żyłeczkámi, ktore ſię złączáią w końcách w wą- trobie z żyłą proſtą wiel- ką § 67.

§ 73. *Venæ Portæ Powinność z pożytkiem* ieſt, áby przeprowadzałá krew od śledźiony, żołądká, kiſzek y Pankreażá §71. do wątroby § 109. częśćią dla oddźieleniá żołći przez gruczołki § 113. częśćią dla cyrkulácyi krwi § 67 §74. A ták krew w koło idźie y płynie nazad przez te opiſane żyły § 69. 70. y 71. od wſzyſtkich częśći ćiałá do venam Cavam § 68. y potym do práwey komorki ſercá § 54. *VſusVenæ portæ.*

§ 75. *Zyłá proſtá od płucow do Sercá idącá* przeprowadzá krew od płucow § 79. do lewey komorki ſercá § 53, bierze początek w końcách żył pulſowych do płucow idących § 66. y kończy ſię w lewym uchu ſercá § 55. gdzie ſię znáyduią trzy zátyczki álbo valvulæ dla niedopuſzczaniá krwie nazád. *Vena pulmonalis.* *Valvulæ.*

§ 76. Na wſzelkim mieyſcu

Vasa lymphatica. ſcu, gdźie ſię znáyduią *żyły* krwáwe § 60. ſą poſpolićie y żyły *wodniſte*, przez ktore humory wodniſte cyrkuluią, ſą bárdzo ćienkie, błoniſte y myſzkowáte żyły, przeprowádzáią *Humory wodniſte* od częśći ćiałá nazád do pomykaniá álbo poſtępowaniá obchodzącey krwi. *Lympha.*

Circulatio sanguinis. § 77. A ták *krew wokoło idzie iáko w okręgu uſtáwicznym* z lewey komorki ſercá § 53. przez Arteryą wielką § 64. do wſzyſtkich częśći ćiałá; á od częśći ćiałá przez żyłę proſtą y wielką § 67. do prawey komorki ſercá § 54. z prawey komorki przez arteryą do płucow idącą § 66. do płuc § 79. y od płucow przez żyłę do ſercá idącą § 75. do lewey komorki ſercá § 53 gdzie cyrkulácyá krwi brałá początek.

ROZDZIAŁ CZWARTY.
O CZĘSCIACH Na Oddech ſłużących.

§. 78. PŁucá § 79. z krtąniem § 80. ſą náyoſobliwſze częśći, ktore ſłużą do oddechu álbo reſpirácyi. *Reſpiratio.* *Pulmones.*

§ 79. *Płucá* rozdźieláią ſię przez Mediaſtinum § 85. na *dwie częśći*, ktore *leżą* w wnętrznośćiách pierśi, á ſą ſkłádane z máluſkich pęcherkow, groniſtych, podobnych do groná winnego máiącego wiele iágod: y *obłożone* błonką ćienką, *máią* oprocz poſpolitych żył § 60. ſwoie włáſne żyły krwawe ſuche y wodniſte § 64. 4. & 67. *Lobi Pulmonum.*

§ 80. *Krtąn* przez ktory áeryá ſię wćiągá y oddech wychodźi, *ieſt ſkłádany* z rożnych *Aſpera Arteria.*

żnych chrzęſtek, y *obłożony* ták po wierzchu iák wewnątrz błonką mocną, ćienką y ſubtelną, má ſwoie żyły y krwawe §64. y ſuche §170.8. *leży* nád gárdźiełem §22. idźie od gárdłá áż do płucow z rożnych y máluczkich meátow.

Diviſio. § 81. *Krtań* rozdźiełá ſię na *trzy częśći*.

1. Larynx. 1. *Wyżſzá* część ieſt Głowa ſkłádáná z pięćiu chrzęſtek, z ktorych:

Cartilago ſcutiformis. *Pierwſza* ieſt Chrzęſtká, ná kſztáłt *tárczy czworograniſtey* przed krtąniem leżącey, powierzchownie pokázuie ſię máluczki págorek álbo goreczká alias ugryzek, ktory bywá większy u oſoby męſkiey niż u białogłowſkiey, á to zowie ſię poſpolićie *iábłko Adamá*. *Pomum Adami.*

2. Annularis. *Wtorá* ieſt chrzęſtká ná kſztáłt *pierśćieniá*, w tyle ſzeroká

roká á na przodku ćienká.

Trzećiá y czwartà ſą chrzęſtki, ktore formuią *roſpádlinę* krtąniá. 3. & 4. *Guttales.* *Rima.*

Piątá ieſt chrzęſtká na kſztáłt *pokrywki*, ktorá przykrywa *rozpádlinę*, áby w połykániu pokármow y nápoiu, nic nie wpádło w krtąń, ktorá wewnątrz bárdzo czuiącá ieſt. 5. *Epiglottis.*

2. *Srzedniá* część krtąniá ieſt złożoná z puł okrągłych chrzęſtek, bo część krtąniá co leży nad gárdźielę § 22. ieſt błoniſtá. 2. *Truncus aſperæ arteriæ.*

3. *Niżſzá* część ieſt koniec dwoiáki, rozdźieláiący ſię na dwá *meaty* albo *prowádzenie*, á z tych znowu pochodzą y wynikáią rożne meáty, ktore ſię rożnie rozdźieláią na máłuczkie meáty obchodzące płucá § 79. 3. *Bronchia.*

§ 82 *Płucow powinność z pożytkiem* ieſt, aby przez *Vſus pulmonum.*

Reſpiratio krtąń § 80. áeryá ſię *wćiągáłá y oddech był*, á potym *ożywiáłá* krew napełniáiąc ſobą w cyrkulácyi przez płucá, ále do reſpirácyi pomagaią ſiłá Dyaphragmá § 180 y myſzki żebrowe § 281.

§ 83. Ale áby płucá w ſwoim rozćiągániu niećierpiáły krzywdy álbo ſzkody, dla tego wnętrzność pierśi ieſt obłożoná błonką, Pleurá rzeczoną § 84.

Pleura. § 84. *Pleura* ieſt błonká bárdzo *czuiącá*, ſwoie żyły ſuche y krwáwe máiącá, *zakrywá* wnętrznośći pierśi, y trzymá żebrá § 225. w dobrym ſtánie y porządku.

Mediaſtinum. § 85. *Mediaſtinum* toieſt błonká mocná od Pleury § 84. pochodząćá, *rozdźielá* pierśi y płucá ná dwie częśći, y *trzymá ſerce* § 50. w śrzodku pierśi.

Pericardiũ. § 86. *Pericardium*: toieſt

błon-

błonká, ktorá *zawierá* w ſobie ſerce § 50. iáko w worku: we wnętrznośćiách tego Perikárdium znáyduie ſię *wodá ſerdeczná* § 59. y 97. *Aqua pericardij.*

ROZDZIAŁ. PIĄTY.

O CZĘSCIACH CIAŁA, *Ktore ſłużą do odłączeniá Humorow.*

§ 87. CZęśći, ktore ſłużą *do odłączeniá Humorow*, ſą *gruczołki* álbo glandulæ § 88. *Vaſa ſecretoria.*

§ 88. *Gruczołki* ſą miękkie y dźiuráwe częśći, ták rzádkie iákby gębká, ſą ſkłádáne z rożnych żył § 89. *máią pożytek*; áby oddźielały od krwi pewne humory. *Glandulæ.*

§ 89. Káżdy *Gruczołek* ma ſwoie żyły, iáko ſą:

1. Zyłá pulſowá § 64. ktorá krew przywodźi. *Arteria.*

Vena, 2. Zyłá proſtá § 68. ktorá krew odwodźi.

Nervus. 3. Zyłá ſuchá § 169. pomagà do odłączeniá humorow.

Vas lymphaticum. 4. Zyłá wodniſtá § 76. ktorá prowádźi Humory wodniſte.

Ductus excretorius. 5. Zyłá błoniſtá álbo meat wyprowadzáiący, przez ktory idźie humor álbo rzecz, co iuż odłączoná ieſt.

Glandulæ Cõglobatæ. Conglomeratæ. § 90. *Gruczołki* § 88. álbo ſą *proſte*, álbo z wielu gruczołkow *złożone*; obadwá znáyduią ſię w rożnych częśćiách ćiáłá, tak w głowie § d. iáko w pierśiách § e. y w brzuchu § f.

Glandulæ. ſalivales. § 91. *Guźiki* álbo *Gruczołki ſliniaſte*, ktore oddźieláią ſlinę § 92. ſą w gębie nieźliczone, á z tych ktore ſą máluczkie iáko proſo álbo iágły, *Miliares.* zowią ſię gruczołki *prośiáne* álbo *iagláne*. Ale ktore leżą w

po-

policzkách ſą rzeczone *gruczołki czeluśćiowe.* A te, ktore ſię znáyduią pod ięzykiem y w iego bokách ſą miánowáne *Gruczołki podięzyczne*, przed gardłem ſą dwa gruczołki podniebieniowe, ktore formuią w śrzodku *gruczołek wielki*, ná ktorym przywiązány ieſt czteromá powrozkámi álbo ligámentámi *iezyczek* wiſzący nad rozpádliną krtąnią § 81. Dáley w bokách gardłá ſą dwie *ślinne iágody* álbo *migdáłki śliniaſte.* W gardle pokázuią ſię gruczołki gárdłowe y koło uſzow gruczołki *poduſzne.* A te *opiſane gruczołki* oddźielaią Humory wodniſte álbo ślinę. *Maxillares.* *Sublinguales.* *Palatinæ* *Palatina major.* *Vvula* *Tõſillæ vel Amygdalæ.* *Jugulares,* *Parotides.* *Vſus glandularum.*

§ 92. *Slina* przez gruczołki wyżey opiſane § 91. oddźielona ieſt máterya wodniſtá, ktora *ſłuży*, áby odmiękczałá we wnątrz uſtá y gárdźiel § 22. potym, áby ſię *Saliva.* *Vſus ſalivæ.*

mieszałá z pokármem § 48.
Gustus. częśćią dla *smáku* § 189. częśćią osobliwie dla *strawieniá* *Concoctio Ciborum.*
pokármu § 48. ále kiedy śliná iest zbytniá, áby się wypluwałá iáko rzecz niepożyteczná. *Excretio salivæ.*

Glandulæ lachrymales. § 93. *Gruczołki płáczliwe,* ktore oddźieláią humory wodniste dla odmiękczeniá błonek ocznych § 180. á z tych Humorow wodnistych pochodzą *łzy.* *Lachrymæ.*

Gl: Auriũ. § 94. W Uchu są gruczołki *uszne*, ktore oddźieláią tłustość toiest: *gnoy uszny.* *Cerumen aurium.*

Gl: Nariũ. § 95. W błonce, ktorá pokrywá wewnątrz nozdrzá §192. znáyduią się *gruczołki*, ktore oddźieláią *smárkoty.* *Mucus.*

Thymus. § 96. Pod gardłem w pierśiách leży *guz płucowy* alias *mleczny* z rożnych gruczołkow składány, ktory oddźielá Humory wodniste dla odmiękczeniá błonek.

§ 97. *W gruncie sercá* ſą gruczołki § 59. ktore oddźieláią od krwi *tłuſtość* § 14. co leży na gruncie ſercá, y *wodę ſcrdeczną* § 59. co ſię znáyduie w Perikárdyi § 88. *Gl:Cordis.* *Pinguedo.* *Aqua Pericardij.*

§ 98. *W gardźielu* § 22, y *w krtąniu* §80. pokázuią ſię *glandulæ*, ktore oddźieláią Humory wodniſte y tłuſte dlá błonek odwilżeniá, *Gl: OEſophagi.* *Aſperæ Arteriæ.*

§ 99. *W Cyckách* ieſt wiele *gruczołkow*, ktore *mleko* od krwi oddźieláią, ſą rzęczone gruczołki Cyckowe. *Gl: mammariæ.*

§ 100. *Cycki* ſą częśći *podnieſione* na pierſiách, *powleczone* powierzchownie czteromá poſpolitymi powłokámi § 1. w śrzodku Cyckow ſą *brodáwki.* á około brodáwek idźie *okrąg pewny* kułko Cyckowe rzeczony. *Mammæ.* *Papillæ.* *Areola.*

§ 101. *Cycki* ſą ſkłádáne z rożnych żył iako ſą. *Vaſa.*

1. Żyły pulſowe, do Cyckow *Arteriæ.*

ckow krew przywodzące § 64. 2. *b.*

Venæ. 2. Zyły proſte, ktore krew od cyckow odwodzą §69 .3. *a.*

Nervi. 3. Zyły ſuche, ktore prowádzą duchy żyiące dla oddźielaniá mleká y dla czućiá.

Glandulæ. 4. Gruczołki, ktore oddźieláią od żył pulſowych mleko y tłuſtość § 14.

Tubuli lactei. 5. Meáty álbo rurki mleczne y błoniſte, ktore ſię kończą w brodawkách § 100. przyprowadzáią y wyprowadzáią mleko.

Vaſa lymphatica. 6. Zyły wodniſte, ktore odwodzą nazád Humory zbytnie ták wodniſte iák mleczne.

Pinguedo § 102. Między tymi przerzeczonymi żyłámi § 101. ktore ſię w Cyckách znáyduią, ieſt wiele *tłuſtośći* § 161. 4. ktorá *napełnia* doły álbo dźiury żył, częśćią dla *pięknośći*, częśćią áby te *żyły* między ſobą nie *tłoczyły ſię.* §

§ 103. *Cycki* oddźieláią przez *gruczołki* od żył pulſowych *mléko* y przyprowadzáią do brodáwek dla *kármienia* dźieći. *Vſus mammarum.* *Lac.*

§ 104. W *Zołądku* ſą gruczołki § 31. ktore oddźieláią *ſok żołądkowy,* ktory pomaga do ſtráwienia pokármu, ále kiedy żołądek ieſt prozny, potym ten ſok ſłuży áby ſzczypáł żyły ſuche § 30. 3. y ſpráwował ápetyt na pobudzenie chćiwośći ku iedzeniu. *Gl: Ventriculi.* *Liquor gaſtricus.* *Appetitus.*

§ 105. *W kiſzkách* § 33. y w *Meſenteryi* § 44. ieſt wiele gruczołkow, ktore ſłużą dla *odwilżenia* błonek. *Gl: Inteſtinorum & Meſetery.*

§ 106. *Sledźioná leży* w lewym boku brzuchá, pod Dyáfragmą §. 280. między żołądkiem § 25. y żebrámi §125. *złącza ſię* z káłdonem § 43. y nerką lewą §117. má rożne żyły krwawe § 64. 6. *b* y 71. ſuche § 170. 8, y wodniſte *Lien vel ſplen.*

ſte § 76. ma wiele gruczołkow § 88. ktore czyſzczą krew od wodniſtych humorow. *Nakrytá ieſt* powierzchownie błonką dwoiáką y mocną.

Vſus lienis. § 107. *Sledźiony powinność z pożytkiem* ieſt, áby czyśćiłá krew przez gruczołki od humorow wodniſtych, y prywodźiłá krew czyſzczoną przez venam portæ § 71. do wątroby § 109. dla *oddźielaniá żołći* § 113.

Non inutilis. § 108. Więc *Sledzioná* § 106. nie ieſt niepożyteczna część ćiałá, iáko ludźie prośći rozumieią, ále ieſt bárdzo potrzebná, dla czyſzczenia krwi; bo BOG Wſzechmogący dármo nic nie ſtworzył w ćiele.

Hepar. § 109. *Wątroba* leży w práwym boku brzuchá pod Dyafrágmą § 280. z ktorymi ſię *zſącza* przez kilká powrozkow álbo ligamentow błoniſtych, ná dole z pępkiem

Sub

Subſtancyá ieſt złożoná z gruczołkow § 88. á powierzchownie *nákrytá* błonką.

§ 110. *Ma ſwoie* żyły włáſne, iáko ſą.

1. Zyły pulſowe od żołądká pochodzące § 64. 6. *a.* ktore przywodzą krew do wychowaniá wątroby. *Arteriæ.*

2. Zyły proſte § 72. od veny portæ idące, ktore przeprowadzáią krew do wątroby dla oddźielaniá żołći. *Rami venæ portæ.*

3. Zyły proſte, ktore krew do venā Cavam rżeczoney § 67. 72. y 73. przeprowadzáią. *Ramuli venæ Cavæ.*

4. Zyły wodniſte § 76. ktore prowádzą Humory wodniſte. *Vaſa lymphatica.*

5. Zyły ſuche § 170. 8. przez ktore idą duchy żywiące. *Nervi.*

6. Gruczołki § 88. ktore oddźieláią żołć. *Glandulæ.*

7 Meáty wątrobne, dopę- *Ductus He-*

patici vel Biliarij. cherzá idące, ktore przewodzą żołć do pęcherzá żołći.

Vesica fellis § 111. *Pęcherz żołci iest* mieysce myszkowáte y żyłowate do zgromádzeniá żołći, zpaiá się nisko z wątrobą § 109. rozdźielá się ná dwie częśći, *Ejus Fundus.* toiest na *grunt*, ktorá w gorę wątroby idźie ćienko, á od tego pochodźi ieden *meat błonisty*, *Ductus choledochus.* ktory żołć przeprowadzą z pęcherzá do pierwszey kiszki Duodenum rzeczoney § 36.

§ 112. *Pęcherz má* swoie żyły suche y krwawe, ieſt *nakryty* *Crusta mucosa.* wnętrznie lipkośćią kliiowátą, iák błonką grubą, *iest* mieysce dla zgromádzeniá y chowaniá żołći.

Usus Hepatis. § 113. A ták się *wątroby oddźiela żołć* przez gruczołki § 110. 6. *Bilis secretio.* od żyły venæ portæ § 72. y przywodźi przez meaty wątrobne § 110. 7. do pęcherzá § 111. á potym przez meát błonisty § 111. do kiszki

pier-

pierwſzey § 36. dla *Chilifikacyi*, toieſt, dla odłączenia żywnośći, y tego, co ieſt pożyteczne do wychowania ćiáłá od exkrementow álbo zbytnich rzeczy § 39.

§ 114. *Pankreáż* toieſt gruczoł *zkłádány* z wielu gruczołkow § 90. nákryty powierzchownie błonką mocną, *leży* pod żołądkiem § 27. na kſztáłt poduſzki; ieſt długi ále nie ſzeroki, *idźie* od kiſzki Duodenum § 36. áż do śledźiony § 106. ma ſwoie żyły krwáwe, ſuche, y wodniſte, y pewny meat, ktory ma ſię zwáć meát Pankreatyczny § 36. *Pancreas.* *Ductus Pãcreaticus.*

§ 115. Od Pankreażá oddźielaią ſię ſubtelne y *wodniſte humory*, ktore ſię wyprowadzáią przez meát Pankreatyczny do kiſzki Duodenum § 36. dla oddźielania żywnośći. *Vſus Pancreatis.* *Succus Pancreaticus.*

§ 116. *Nerki máluczkie* ſą *Renes ſuc-*

G gru-

centuriati. vel Capſulæ atrabilariæ. gruczoły § 90. z rożnych gruczołkow ſkłádáne, leżą nad nerkámi w obudwu ſtronách, po iedney ſą rożney figury álbo okrągłey, czworográniſtey álbo troywęgliſtey, máią krwawe y ſuche żyły, wewnątrz ſą nápełnione máteryą czárną, ktorá ſię oddźielá od krwi przez gruczołki § 88.

Renes. § 117. *Nerki* leżą w brzuchu w bokách árteryi § 64. 8. y żyły wielkiey § 70. 2. *Prawa* leży pod wątrobą § 109. *lewá* pod śledźioną § 107. ſą złożone z gruczołkow y nákryte błonką mocną, powierzchownie ieſt zroſłá z wielu tłuſtośći.

§ 118. *Nerki* máią ſwoie *włáſne żyły* iáko ſą.

Arteriæ. 1. Zyły pulſowe § 64. 8. ktore krew przywodzą.

Venæ. 2. Zyły proſte § 70. 2. ktore krew odwodzą.

Nervi. 3. Zyły ſuche § 170. 8. kto-

re

re przyprowadzáią Duchy żywiące.

4. Zyły wodniſte § 76. ktore humory wodniſte odwodzą. *Vaſa lymphatica.*

5. Gruczołki, ktore oddźieláią urynę od żył pulſowych § 164. y ktore formuią powierzchowną część nerkow. *Glandulæ, alias Carunculæ Papillares.*

9. Meáty álbo rurki błoniſte formuią wnętrzną część z nerek y prowádzą urynę do pelvim § 119.

§ 119. *Státek* álbo *náczynie* do zgromádźeniá uryny, leży w śrzodku nerki powierzchochowney, ieſt iáko początek meátu § 120. przez ktory idźie uryná. *Pelvis.*

§ 120. *Meáty Vrynowe* ſą kanáły błoniſte, ktore idą od nerek § 117. áż do pęcherzá § 122. y *kończą* ſię nie proſto, ále poprzecznie w bokách błonek macherzynowych § 122. *Vreteres.*

Secretio urinæ. § 121. *Nerki oddźieláią urynę* od żył pulſowych § 118. 1. przez gruczołki § 118. 5. y *przeprowadzáią* przez meáty błoniſte § 118. 6. do pelvim § 119. á potym przez meáty urynowe § 120. do macherzyny § 122.

Vesica urinaria. § 122. *Macherzyná* ieſt pęcherz, leży niſko w brzuchu, u ludźi męſkich nád kiſzką oſtátnią § 28. 2. u białychgłow záś nad máćicą, *złączá ſię* mocno na przodku z kośćiami y z pępkiem, *ieſt złożoná* z błonek myſzkowátych y żyłowátych, á wewnątrź nakrytá lipkośćią klijowátą iákoby *Cruſta mucosa* *błonką grubą*, ma ſwoie żyły krwáwe ſuche y wodniſte, może ſię *rozćiągáć*, kiedy pełná ieſt uryny, y *śćiſkáć* kiedy prożná ieſt, *bierze urynę* od nerek § 117. przez meáty urynowe § 120. y *wypędzá* przez korzeń, § 132. kiedy potrzebá przymuſzá. §

§ 123. A ták się *uryná* álbo *mocz oddźielá* iáko zbytniá, nie-pożyteczná y ſzkodliwá rzecz od *krwi* przez *nerki* § 117. y *wypędzá ſię* przez *Macherzynę* § 122. do wyśćiá. *Secretio & excretio urinæ.*

ROZDZIAŁ. SZOSTY,

O CZĘSCIACH *Do rozmnożeniá Národu Ludzkiego náleżących.*

§ 124. *Do rozmnożeniá Narodu ludzkiego* ſłużą ták *członki naturálne męſkie iak y biáłogłowſkie.* *Partes Genitales.*

§ 125. *Członki naturálne męſkie* ſą, ktore naſienie ſpráwuią § 129. y przyprowadzaią § 131. *Genitalia Virilia.*

§ 126. *Częśći* naſienie *gotuiące* ſą. *Vaſa ſemē præparātia*

1. Zyły pulſowe § 64. 9. ktore krew przywodzą do iąder § 127. *Arteriæ.*

2. Zyły

Venæ. 2. Zyły proste § 70. 3. ktore krew odwodzą od iąder názád.

Te żyły skrzywiáią się y kręcą się nakształt węża, nie dáleko od iądrow, á tá krzywość kręcąca się, zowie się Corpus Pampiniforme. *Corpus Pãpiniforme.*

Testiculi § 127. *Jądrá leżą* w worku, są pospolicie dwá, z ktorych *lewe* bywá większe niż *práwe*, są *złożone* z máluczkich y nieżliczonych pęcherkow nakształt łáńcuszkow porządnie skłádánych, ktore *gotuią* y *trzymáią* w sobie naśienie, są *okryte* trzemá błonkámi; z ktorych

TunicaVaginalis. 1. *Powierzchowna* iest *błonká prostá* y pospolitá.

Rubra. 2. *Srzednia* błonká iest *myszkowatá* alias *Czerwoná* błonka zwaná.

Albuginea. 3. *Wnętrzná* záś iest błonká *biała*, nad ktorą leżą pęcherki, ktore náśienie trzymáią w sobie.

§.

§ 128. *Jądrá* y te *żyły* ſą zawárte w błonkách od Peritoneum § 42. pochodzących, á przez te błonki formuie ſię w worku *rozdźielánie błoniſte*, alias *przegroda* zwáne, ktore iądrá § 127. rozdźielá, áby iedno drugiego nie dotykáło. *Septum ſcroti.*

§ 129. A także *naſienie ſię gotuie* álbo ſpráwuie przez te żyły pulſowe § 126. 1. krzywo idące y w iądrách § 127. kończące ſię, á chowá ſię w pęcherkách iądrowych § 127. á potym przenośi ſię przez częśći, ktore náśienie przynoſzą § 130. *Præparatio ſeminis.*

§ 130. *Częśći* náſienie *przynoſzące* ſą: *Vaſa ſemen deferentia.*

1. *Jąderka* na połowie iądrow § 117, leżące, ieſt meat błoniſty bárdzo ćienki, ſubtelny y krzywo idący, á od tego meátu pochodźi. *Paraſtatæ.*

2. *Żyłá* álbo kanáł błoniſty właśnie iákby był ieden meát nie- *Vas deferẽs*

nierozdźielny, *konczy* śię w pęcherkách, ktore leżą pod mácherzyną § 122. śą dwá iákoby *mieyscá* álbo *náczynia* błoniste do zgromádzenia y do chowánia náśienia służące, ná obu stronách po iednym.

Vesiculæ seminales.

Semen. A to *naśienie* wyprowadzá śię, kiedy potrzebá przez częśći náśienie wyprowadzáiące § 131.

Vasa semẽ excernẽtia. § 131. *Częśći* ktore naśienie *wyprowadzáią*, śą *członki naturalne* § 132.

Membrum virile. § 132. *Członek náturálny* męski álbo *korzeń* iest nakryty czteromá błonkámi § 1. y 14. iego wnętrzne częśći śą.

Prostatæ. 1. *Gruczołki* § 90. ktore śą nakryte błonką subtelną leżą pod mácherzyną § 122. służą do oddźielániá pewnego humoru wodnistego dla prowádzenia náśienia do wyśćia.

Corpora Nervosa. 2. *Częśći żyłowáte*, ktore pochodzą od prostatis § 132. áż do głowki członká męskiego álbo do końcá. 3.

3. *Głowká* członká *męſkiego* álbo koniec bywá nakryty błonką, co ſię zowie præputium. *Glans penis.* *Præputiū*

4. *Fiſtułá albo rurká błoniſtá* ieſt meát, ktory leży w śrzodku korzeniá §132. przez ktory uryná tákże y náśienie idźie do wyśćiá § 123. *Vrethra.*

§ 133, Przez *członki naturalne biáłogłowſkie* uważáć ſię máią części *przyrodzone* § 134. y *macica* § 137. *Partes genitales muliebres.*

§ 134. Pudendá ſą części przyrodzone iáko ſą:

1. Pubes & Mons Veneris alias łono w ćiele biáłogłowſkie.

2. *Clitoris* toieſt część złożoná z ſuchych y krwáwych żył, ieſt bárdzo czuiącá. *Clitoris.*

3. *Nymphæ* ſą części poboczne y miękkie, á między tymi nymfámi zaráz pod klitorydą znayduie ſię nad dźiurą do máćice § 137. idącą *dźiura* rurkowatá álbo fiſtulá przez ktorą uryná idźie. *Nymphæ.* *Orificium Vrethræ.*

Vrethra. § 135. *Fiſtulá błoniſtá* ieſt ták długá, iak dwa pálce, przez ktorą uryná wychodźi.

Vagina Vteri. § 136. *Fiſtulá idącá do máćicy*, § 137. ieſt meát długi błoniſty y myſzkowáty, ktory ſię może rozćiągáć y z ćiągáć, álbo kurczyć, má ſwoie żyły krwáwe, wodniſte y ſuche, tákże gruczołki, ktore od krwi oddźieláią Humory wodniſte, leży między macherzyną § 122. y kiſzką oſtátnią § 38. 3. y ſłuży dla pomykaniá nalieniá § 131. do máćice § 146.

Vterus vel Matrix. § 137. *Máćicá* ieſt iákoby mieyſce álbo goſpodká płodu § 147. leżącá niſko w brzuchu między macherzyną § 122. y kiſzką oſtátnią § 38. 3. może ſię bárdzo rozćiągáć, kiedy w ſobie trzymá płod, y znowu śćiſkáć, kiedy płod uſtępuie z máćicy y iáko z ſwoiey goſpodki wychodźi.

Vteri diviſio. § 138. *Maćicá* rozdźielá ſię

na

na *dwie częśći*, toieſt na *grunt* § 140. y ná *dźiurę* álbo *ſzyię Máćicową* § 139.

§ 139. *Dźiurá* álbo *ſzyiá Máćicowá* iákoby dźiurá do máćicy idącá, złączá ſię na przodku z mácherzyną § 122. y na tyle z kiſzką oſtátnią § 38. 3. *In Collum & Fundum.*

§ 140. *Grunt maćicowy* leży ną gorze wolno dla rozćiągania teyże maćicy § 137. ále na dole częśći poboczne máćicowe przywięzuią ſię mocno przez *cztery ligamentá* z kośćiámi podległymi. *Ligamenta uteri*

§ 141. *Subſtáncyá Máćicowá* ieſt myſzkowata y zyłowątá, ma ſwoie żyły krwawe ſuche, y wodniſte, ktore ſię kręcą dziwnie w máćicy § 137. *Vteri ſubſtantia.*

§ 142. *Tubæ Fallopianæ*, ſą dwá meáty błoniſte y żyłowáte, ktore długie ſą y idą od bokow macicy § 137. áż do iądrow białogłowſkich. § 143. *Tubæ Fallopianæ. alias ovi ductus.*

§ 143. *Jądra białogłowſkie* ſą *Ovaria vel*

testes muliebres. dwá, ktore *leżą* w brzuchu nád gruntem y przy bokách máćicy, w káżdym boku iedno, *są puł* ták wielkie, iák iądro męſkie § 127. *są złożone* z máluczkich pęcherkow, y powierzchownie *nakryte* mocną błonką.

Ovula. § 144. *Jayká* alias *pęcherki*, z ktorych te dwá iądrá § 143. ſą złożone, ſą rożne według ich liczby y wielkośći, ále poſpolićie ſą ták wielkie iák drobny groch.

Ovulum. § 145. *Káżdy pęcherek* álbo iáyko ieſt *nakryte* błonką dwoiáką, *trzymá* w ſobie Humor pewny wodniſty y przezroczyſty, z ktorego płod § 147. bierze ſwoy początek y pokarm, ma ſwoie włáſne żyły, iáko ſą, żyły pulſowe y proſte, ſuche y wodniſte.

Vſus uteri. § 146. *Macicy* § 137. *powinność* z pożytkiem ieſt, áby w ſię bráłá naſienie męſkie § 129.

y *pomykałá* duchy ſubtelne y żywiące z náśieniá męſkiego do Jądrow białogłowſkich § 143. potym áby *przyimowałá* iáyko álbo pęcherek § 145. ktory przez duchy żywiące naśieniá męſkiego ieſt ożywiány; ná oſtátek áby dawałá płodowi żywienie áż do doſkonáłośći ćiałá ſwego y iego wyśćiá, co śię ſpráwuie przez czterdźieśći tygodni.

§ 147. *Płod* ieſt *zámkniony* iákoby w dwoch błonkách pęcherká § 145. y *ożywiány* przez duchy żywiące naśieniá męſkiego § 129. *pochodźi* z iądrow biáłogłowſkich § 143. y *idźie* przez meáty Fallopiánæ § 142. do máćice § 137. *leży* w máćicy na kſztałt piły zwinioney y nákrzywioney álbo kłębká. Tego płodu położenie ieſt rożne, ále poſpolićie zgięte. *Embryo Fœtus.*

§ 148. *Błonki* ktore płod zámykáią, ſą dwie:

1.

Amnios. 1. *Wnętrzna* błonká ieſt ćienká y białá, gdzie ſię znáyduie *likwor wodniſty* § 145. w ktorym płod § 147. wolno leży, á niby pływa tak długo, poki ſię záchowuie w máćicy.
Lympha pellucida.

Chorion. 2. *Powierzchowna* błonká pokázuie ſię grubſzá y mocnieyſzá niż pierwſzá y wnętrzná.

Lympha pellucida. § 149. *Likwor wodniſty* w ktorym leży płod niby pływáiąc oddźielá ſię od krwi máćierzyńſkiey, z ktorego płod pokárm bierze y co ieſt potrzebá do ſwego żywienia ćiałá.

Funiculus Vmbilicalis § 150. *Sznur pępkowy* ieſt złączony.

Arteriæ. 1. Z *dwoch żył* pulſowych płodu alias Iliacæ § 64. 10. zwánych, y kończą ſię w mieyſcu § 151.

Venæ. 2. Y z *iedney żyły* proſtey, ktorá bierze początek w mieyſcu § 151. á idźie przez pępek do wątroby płodowey.

3. Także z *iedney żyły* u- *Vrachus.*
rynowey, ktorá idźie od ma-
cherzyny § 122. płodowey do
pępká. *Te żyły* pępkowe zo- *Ligamẽta.*
ſtáią po porodzeniu nakſztałt
Ligamentow.

§ 151. *Mieyſce* álbo *łożyſko* *Placenta*
po dźiećięćiu ieſt iákoby maſſa *Vterina.*
zgromádzoná z gruczołkow §88.
y żył krwawych § 60. y pę-
pkowych § 150. á *złączoná* z
pęcherkiem ożywiánym §140.
w ktorym płod § 147. poczy-
nał ſię: y z mácicą § 137. w
ktorey płod miáł ſwoię Go-
ſpodkę.

152. *Mieyſce* ſłuży, áby od- *Vſus pla-*
dźielało humory pokármowe *centæ ute-*
od żył pulſowych máćierzyń- *rinæ.*
ſkich, á z tych humorow ſub-
telnieyſzá część y pożyteczná
do żywnośći płodu płynie ze
krwią przez żyłę pępko-
wą § 150. 2. do płodu § 147.
á część drugá mieſza ſię z Hu-
morámi wodniſtymi w ktorych
płod pływá.

§153.

Fœtus. § 153. A ták *płod* § 147. *bierze* w maćicy § 137. ſwoie *żywienie* z tych wodniſtych humorow § 149. częśćią przez *żyłę pępkową* § 150. 2. częścią przez *uſta*. A to co wychodźi po porodzeniu płodu, zowie

Secundinæ. ſię *mieyſce po dźiecięćiu ze ſznurem*.

ROZDZIAŁ SIODMY.
O CZĘSCIACH,
Ktore oddźieláią y wydáią duchy żywiące.

Nevrologia. § 154. MOzg § 155. y *żyły ſuche* § 169. ſą nayoſobliwſze częśći, ktore *oddźieláią* y *wydawáią duchy żywiące*.

Cerebrum. § 155. *Mozg* § 161. *leży* niby w czáſce głowney § 212.

Meninges. *zamkniony*, á grubą § 156. y ćienką § 158. błonką *nakryty*. § 156.

§ 156. *Błonká grubá*, ktorá pokrywá cáły mozg § 151. y mlecz páćierzowy § 165. *złączá ſię* mocno przez ſpoienie kośći § 206. z czáſzką głowną § 211. *ieſt* w śrzodku mozgu dwoiaka, ktora rozdźielá mozg na dwie ſtrony § 162. to ieſt na práwą y na lewą, á tá duplikaturá tey błonki zowie ſię Falx. *Dura mater.* *Falx.*

§ 157. W tey błoniſtey duplikáturze § 156. ſą rożne *żyły lochowate* álbo dźiuráwe, ktore ſą iáko zyły krwáwe pod kośćią ćiemieniá, y w bokách mozgu leżące, przez ktore krew ćiecze álbo płynie. *Sinus.* *Sagittalis & Laterales.*

§ 158. *Błonká ćienka*, ktorá nad mozgiem leży, *ieſt* błonká bárdzo ſubtelná, *má* ſwoie żyły krwáwe y ſuche, *pokrywá* cáły mozg § 155. y 164. mlecz páćierzowy § 165. y żyły ſuche § 169. *Pia mater*

§ 159. *Błonká* według rozu- 2. *Arachnoidea*

mieniá niektorych anátomistow pokázuie śię niby trzećiá błonká leżącá między błonką grubą y ćienką § 155. ieſt bárdzo ſubtelná nakſztáłt tkaniá páięczyſtego.

Cerebri anfractus. § 160. W *Mozgu* pokázuie śię powierzchownie śiłá *dźiurek*, ktore ſą głębokie á krzywo idą; y śiłá żył krwáwych,

Gl:pituitaria. z tych pochodzą żyłki do *gruczołkow flegmiſtych* idące, ktore

Rete mirabile. potym formuią *tkáne plećienie żył krwawych* dźiwnie robione nakſztáłt *śiatki.*

Subſtantia cerebri. § 161. Powierzchowná część mozgu ieſt *gruczołowátá*, toieſt

1. Corticalis ex Glandulis. złożoná z rożnych *gruczołkow* § 88.

& 2. Medullaris ex Meatibus. A *wnętrzná* część ieſt iákoby mlecz biáły, toieſt złożony z meátow rożnych.

Cerebri partes laterales §162. *Poboczne częśći mozgu*, ktore śię rozdźieláią przez duplikáturę § 156. błonki grubey,

bey, złączáią ſię znowu ná dole przez *grunt mozgu*, gdźie ſię pokázuią *dwie komorki*, ktore ſię rozdźieláią przez *przegrodę przeyzroczyſtą*, á tám ſię znáyduie *fornix* toieſt *zaſklepienie*, á corpora ſtriata potym *plećienie błoniſte* toieſt błonká dwoiaká złączoná z rożnych żył krwawych y gruczołkow, pulſowych y wodniſtych - - - - leżącá nád gruczołkiem, ktorá ſię zowie glandula Pinealis.

Corpus Calloſum. *Ventriculi cerebri.* *Septum pellucidum.* *Fornix* *Corpora ſtriata.* *Plexus Choroidei.* *Glandula pinealis.*

§ 163. *Mozgu powinność* z pożytkiem ieſt áby *oddźielał* duchy żywiące przez gruczołki § 161. od krwi, y wydawáł przez meaty błoniſte do żył ſuchych § 169.

Secretio ſpirituum animaliū.

§ 164. *Mozg drobny leży* w tyle głowy *pokryty* temiż błonkámi iáko mozg § 156. ſam, toieſt błonką grubą y ćienką. *ſubſtáncyá* iego ieſt iáko mozg *złożoná* z gruczołkow y z me-

Cerebellum

átow błoniſtych § 161. dlá oddźielaniá y wydáwaniá Duchow żywiących, *złącza ſię* przez niektore wychodzenie z mozgiem, gdźie ſię pokázuie Pons Varolij.

Pedunculi.

Pons varolij.

Medulla oblongata.

§ 165. *Wyżſzá część mleczu paćierzowego* pochodzi z mozgu § 155. y z mozgu drobnego § 164 y idźie aż do okrągłey dźiury, ktorá ieſt w kośći tyłu głowy § 211. 4. ále kiedy iuż przez dźiurę przeſzłá do páćierzow § 222. zowie ſię *mlecz paćierzowy* áż do końca páćierzow idący.

Spinalis.

Connexio medullæ oblongatæ cũ cerebro.

§ 166. *Mlęczu páćierżowego wnętrzná* część ieſt złączona z gruczołkow, á *powierzchowná* część co biała ieſt, z meatow błoniſtych, ieſt iáko mozg nakryty błonką grubą y ćienką § 155.

§ 167. Gdźie ſię ten mlecz złączá z mozgiem, § 165. pokázuią ſię *cztery* podnieśione *pá-*

gor-

gorki z ktorych dwá zowią śię *pośládek*, á drugie dwá, *Jądrá.* *Nates.*
Podle tych págorkow znáyduie śię *dźiurá przydłużſzá* ná-kſztáłt *leyká* idącá do gruczołká flegmiſtego § 160. ktory flegmę álbo ſmárki oddźielá y do nozdrzow § 191. przyprowádzá,á w śrzodku ieſt *dźiura*, ktorá śię zowie *anus*, y inſzá *dziurá Vulva* rzeczoná, gdźie leży glandulá Pinealis §162. potym pokázuią śię *dwie dziury*, ktore ſą *komorká* trzećiá y czwartá. *Teſticuli.* *Infundibulum.* *Gl:pituitaria.* *Anus.* *Vulva.* *Gl:Pinealis* *Ventriculi Cerebri.*

§ 168. *Mlecz páćierzowy* § 166. *bierze* z mozgow obudwuch § 155. 164. Duchy żywiące, iáko humory ſubtelnieyſze od krwi,y *wychodzą* przez żyły ſuche § 169. do wſzyſtkich częśći Ciáłá.

§ 169. *Zyły ſuche* ktore przyprowadzáią duchy żywiące, do częśći ćiáłá, *biorą* początek z mleczu páćierzowego §168. *Nervi.*

y kończą ſię w częśćiách ćiałá z nieźliczonymi máluczkimi żyłeczkámi.

Nervi. § 170. *Zyły ſuche* ktore pochodzą z *wyżſzey* częśći paćierzá § 165. w głowie, liczą ſię dźieſięć iáko ſą.

Olfactorij. 1. Pierwſzá pará : Zyły ſuche do *powonienia* álbo do wąchaniá, ktore ſię kończą we wnątrz w nozdrzách § 192.

Optici. 2. Wtorá pará: żyły ſuche do *widzeniá*, kończą ſię w błonce śiátkowey oká § 180.

Oculorum motorij. 3. Trzećiá pará: Zyły ktore *ruſzáią oko*, kończą ſię w czterech myſzkách, oko ruſzáiących § 257. 1. 2. 3. 4.

Pathethici. 4. Czwarta pará: Zyły ſuche do *ruſzaniá oczow*, kończą ſię w myſzkách ocznych § 267. 5. 6.

Guſtatorij. 5. y 6. Piątá y ſzoſtá pará: Zyły ſuche do *ſmáku*, ktore ſię kończą z rożnemi żyłeczkámi wewnątrz uſt y w ięzyku § 188

7. Sło-

7. Siodma pará: Zyły ſuche *Auditorij.* do *ſłuchaniá* służące § 187.

8. Oſmá pará: Zyły ſuche *Par vagum.* niby biegáiące, bo *biegáią* do myſzek pierśi § 281 krtąniá § 80. y gardźielá §22. do płucow § 80. 79. ſercá § 50. Dyafrágmy § 280. y y w brzuchu do żołądká § 30. 3. Sledźiony §106. wątroby §110.5. nerek § 118. 3. &c.

9. Dźiewiątá pará: Zyły ſuche, ktore ruſzáią *ięzyk* § 188. obchodzą myſzki y kośći ięzyká § 273. y 220. *Linguæ motorij.*

10. Dźieśiąta pará: Zyły ſuche, ktore *ruſáią tył ſzyie,* konczą ſię w myſzkách kárkowych. *Cervices motorij.*

§171. *Zyły ſuche,* ktore pochodzą z mleczu páćierzowego § 165. ieſt ich dwadźieśćiá y dźiewięć pár y iedná bez páry iáko ſą.

1. Siedm pár żył ſuchych, ktore pochodzą z páćierzow *NerviCervicales.*

ſzy-

szyiowych y obchodzą częśći podległe.

Dorsales. 2. Dwanáśćie pár żył suchych, ktore pochodzą z paćierzow piersistych, kończą się w koło leżących częśćiách.

Lumbares 3. Pięć pár żył suchych z paćierzow krzyżowych pochodzących idą do myszek lędźwich § 282.

Oßis Sacri. 4. Pięć pár, ktore wychodzą z páćierzow fałszywych § 282. 2 y kończą się w myszkách pośládowych y mácherzynowych § 286.

Azygos vel sinepari. 5. Ostatniá żyłá suchá bez páry iest prostá y iednostayná pochodząca z końcá mleczu páćierzowego.

Vsus nervorum. § 172. *Zyły suche* przeprowadzáią duchy żywiące do wszystkich częśći ćiałá dla *poruszenia dotykaniá* y *czućiá* ćiałá.

ROZ-

ROZDZIAŁ OSMY.

O ZEWNĘTRZNYCH ZMYSŁACH.

§ 173. OKo §174. *Vcho*§183. *Nos* § 196. *Język* § 188. y *żyły suche* §194. są częśći, ktore należą do zewnętrznych zmysłow. *Sensus externi.*

§ 174. *Oczy* są obwárowáne na tyle kośćiámi § 211. y 215. ná przodku powiekámi § 175. *Oculi.*

§ 175. *Powieki*, ktore oko pokrywáią § 174. y zamykáią, są *wyższe* częśći y *niższe*, myszkowáte, y nákryte powierzchownie czteromá pospolitymi powłokámi § 1. & 14. *Palpebræ.* *Brzeg* powiekow okrągło iest chrzęstkowáty y obrastáiący włosami, ále to co iest nad brzegiem, zowią się brwi. *Cilia.* *Supercilia.*

Oculi canthi. § 176. *W złączeniu* niżſzey y wyżſzey powieki § 175. pokázuią ſię *kąćiki w oku*, z ktorych ten kąćik, co ieſt podle noſa więkſzy ieſt niż drugi, ktory leży koło ſkroni.

Punctum lachrymale. § 177. W wielkim kąćiku pokázuie ſię *punkt* álbo *kropká płáczliwá*, ktorá Humory wodniſte y zbytnie w ſię biorąc wyprowadzá iák ſmárki do nozdrzow § 191. potym pokázuie ſię *gruczołek płáczliwy*, ktory oddźielá humory wodniſte.

Caruncula vel Gl: lachrymalis.

Tunica ad nata. § 178. *Oko* złączá ſię przez *błonkę biáłą*, co ſię zowie *biáłek* w oku z kośćiámi podlegáiącymi, w śrzodku tey błonki biáłey ieſt dźiurá okrągłá dlá błonki rogowey § 180. y dla tęczy oczney § 80. 2.

Album oculi.

§ 179. *Oko* má *trzy błonki* § 180. w ktorey ſię znayduią *trzy likwory rożne* § 181. y ruſzá ſię przez ſześć myſzek § 267 ma ſwoie żyły krwáwe § 60. ſu-

che

che § 169. y wodniſte § 76. á po wierzchu śiłá tłuſtośći § 14.

§ 18. *Błonki oká ſą*, po wierzchowná alias *twardá* rzeczoná, ktorey przedniá część ieſt przeźroczyſtá nakſztałt rogu iáſnego, y dla tego *rogowá* zwaná ieſt. *Tunica ſclerotica.* *Cornea.*

2. *Błonká iágodowá*, ktorey przedniá część ieſt w śrzodku dźiurawá, formuie weſpoł z likworem kryſztáłowym § 181. 2 *zrzenicę*, ktorey okrążenie rożnych kolorow zowie ſię *tęczá oká*. *Vvea vel Choroidea.* *Pupilla.* *Iris.*

3. *Błonká* wnętrzná ieſt błonká *śiátkowá*, w ktorey ſię kończą żyły ſuche § 170. 2. dla widzeniá § 182. *Retina.*

§ 181. *Humory*, ktore zámknione w tychże § 180. błonkách ſą trzy, iáko ſą: *Oculi humores.*

1. *Humor wodniſty* leży w przedniey częśći oká zaráz po błonce rogowey. 1. *Aqueus.*

2. *Humor kryſztáłowy* ieſt li- .2 *Cryſtallinus*

 pki

Tunica Arachnoidea. pki w zámkniony wláſney ſubtelney błonce, *błonká páięczyſtá* rzeczoney.

3. Vitreus 3. *Humor ſzklany* widźi ſię na kſztáłt ſzkłá odlewánego, bierze w ſię wprzod humor kryſztáłowy zámkniony w wláſney błonce.

Viſus. § 182. *Oko* ſłuży dla *widzeniá*, naprzykład kiedy żyły ſuche do widzeniá ſłużące dotykáią ſię przez objektá álbo rzeczy iakiekolwiek ſą przed oczámi.

Auris. § 183. *Vcho* ktorego *wyżſzá* część ieſt *ſzpiczáſtá* á *niżſzá* co wiśi na dole, *koniuſzek uſzny*, ieſt miánowány, álbo członek w uchu, co ieſt na kſztáłt *trąby* álbo *czáry*, zowie ſię *Concha*, - - - -

Ala vel Pinna. Auricula vel lobus. Concha.

§ 184. *Vcho złożone* ieſt z chrząſtek y żyłeczek myſzkowátych y żyłowátych, á *pokryte* powierzchownie czteromá poſpolitymi błonkámi § 1.

§ 185.

§185. *Meát* do *słuchánia* służący, iest wprzod chrząstkowáty á ná tyle kośćiány, wewnątrz pokryty błonką, gdźie są gruczołki, ktore oddźieláią *Gnoy uszny* § 94. *Meatus auditorius.* *Cerumen aurium.*

§ 186. W Końcu tego meátu § 185. znayduie się błonká rozćiągniona na ksztáłt *bębná*, gdźie są te cztery kostki do słuchaniá służące § 213. y rożne meaty tákże y dwie dźiurki, ktore okrągło y krzywo do *Labiryntu* álbo zákrętu idą. *Membrana Tympani.* *Labyrinthus.*

§ 187. *W błonce* ktorá się rozćiąga na ksztáłt bębná§186. kończą się żyly suche§169.7.do *słuchaniá* służące,y gdźie się dotykáią od áeryi,spráwuie się słuchánie. *Auditus.*

§ 188. *Ięzyk* ktory iest w gębie, złączá się w gardle przez myszki § 273. z kośćiámi ięzyká § 220. y krtąniá § 81. á wprzod przez *żyłkę* alias *związeczek ięzyczny Frenulum* związány y złożony z żyłeczek ro- *Lingua.* *Frænulum.*

żnych

żnych myszkowátych, pokryty dwoiáką y bardzo mocną błonką, rozdźielony w śrzodku na dwie częśći, ma swoie żyły krwawe § 54. & 68.

Venæ ranine. ktore się zowią *żyły żábie* tákże y meáty śliniaste § 76. wodniste y suche, á końce tychże żył pokázuią się iákoby podniesione máluczkie *pagorki* albo *goreczki*. *Papillæ.*

Linguæ usus § 189. *Język* służy dla *wymawiania słow*, *połykania* pokármu y dla *smáku* § 92. kiedy się żyły suche dotykáią.

Nasus. § 190. *Nos* iest nakryty czteromá pospolitymi powłokámi § 1. iego *wyższa* część iest nieruchomá y kośćianá, á *niższa* część iest ruchomá y złożoná z piąći chrząstek, z ktorych dwie páry formuią *boki nosa*, á piątá rozdźielá nos na dwie *nozdrza* § 192. *Alæ Nasi.* *Nares.*

§ 191. W wyższey częśći nosa pokázuią się dwie páry

dźiu-

dźiurek § 211. 1. ktore idą do kąćiká wielkiego w oczách; á dwie páry *dźiurek*, ktore idą przez podniebienie do gęby.

§ 192. *Nozdrza* ſą wewnątrz pokryte błonką ſubtelną, w ktorey ſię kończą żyły ſuche do powonienia ſłużące y żyły krwawe, ták wiele y gruczołkow, ktore oddźieláią humory wodniſte y ſmárkoty § 95. *Nares.* *Mucus.*

§ 193. *Nos* ſłuży do *powonieniá*, kiedy żyły ſuche ſię dotykáią, ſłuży też y dla reſpirácyi álbo oddechu. *Olfáctus & Reſpiratio.*

§ 194. *Żyły ſuche* do czućiá ſłużące pokázuią ſię w rożnych częśćiách ćiałá, ále kiedy te żyły ſię dotykaią przez rzeczy iákiekolwiek, ſpráwuie ſię dotykanie. *Senſus.* *Tactus.*

§ 195. A ták żyły ſuche ſłużą do dotykaniá § 194. *Vſus.*

Nos do powonieniá § 193.
Język do ſmáku § 189.
Ucho do ſłuchaniá § 187.
Y Oko do widzeniá § 182.

ROZDZIAŁ DZIEWIĄTY.

O CZĘSCIACH

Ktore są iáko grunt y fundament cáłego ćiáłá.

Osteologia. § 197. KOśći są postánowione na grunt fundáment y podstáwki ćiáłá.

Ossa. § 197. *Kośći* są twárde białe y nieczuiące częśći ćiáłá, ktore máią prosty y miękki początek, bo są złączone z rożnych żyłeczek § *r.* ktore się złączáią y stáią błoniste, potym chrzęstkowáte y kośćiane.

Periosteum. § 198. *Kośći* są powierzchownie y wewnątrz pokryte *błonką ćienką* y bárdzo czuiącą y napełnione *szpikiem*, oprocz zębow y kośći uszných § 213 ktore żádną błonką nie są powleczone. *Medulla.*

§ 199.

§ 199. *Káżdá kostká* ma swoie żyły krwawe § 60. y suche § 169. y gruczoły § 88 ktore oddzieláią *śpik* § 198. od krwi. *Vasa.*

§ 200. *Z kośći* wyniká śiłá chrząstek, ktore przyrastáią mocno, zowią śię *przyrastánie kośćiáne*, á te nierozdźielne są. *Apophyses.* Ale coby śię mogły rozdźiеláć, zowią śię *przyłączenie kośći.* *Epiphyses.*

§ 201. W kośćiách znayduie śię wiele *dołkow* y *dźiurek* dla wychodzeniá y wchodzeniá żył krwawych y suchych § 199. *Sinus & Foramina.*

§ 202. *Złączenie kośći* sprawuie śię álbo przez *wolne ruszánie* § 203. álbo bez *ruszania kośći* § 204. *Conjunctio Ossium.*

203. *Złączenie kośći* ktore śię sprawuie przez *wolne ruszanie* iest troiákie: *Arthrosis triplex.*

1. *Złączenie głębokie* to iest, kiedy dołek kośći iest głęboki, á głowá kośći iest przydłuższá na- 1. *Enarthrosis.*

naprzykład kiedy głowká kości rámieniowey złączá się z dołkiem kości łopátkowey 230. item złączenie kości nad kolanem z kością udową § 236. 2.

2. Arthrodia. 2. *Złączenie łácne kości*, to iest kiedy dołek kości rowney y głowa kości iest iákoby náciśniona iako: Złączenie czeluścia niższego ustnego z kościámi skroni, § 216. item kość tyłu głowy z pierwszym páćierzem szyie § 211. item kości ręczne y pálcowe między sobą. 232.

Gingly-mus. 3. *Złączenie kości*, ktore się spráwuie *wzáiem y społecznie*, iáko iest złączenie páćierzow między sobą. § 223.

Symphysis sine motu § 204. *Złączenie kości bez ruszania* iest dwoiákie, álbo *przez pomoc* rzeczy, iákieykolwiek § 205. albo *bez pomocy*. § 206.

I. § 205. *Złączenie* kości

przez

przez pomoc y bez ruszánia ieſt troiákie, iáko. *Mediate triplex.*

1. *Złączenie* kośći przez *chrząſtki*, iáko: kość pierśiſtá, ktorá ſię złączá przez chrząſtkę z żebrami. § 225. 1. *Synchondrosis.*

2. *Złączenie kośći*, przez *myſzki*, iáko kość ięzyka, ktorá ſię złączá przez myſzki z kośćią pierśiſtą, item kość łopátkowá z żebrámi § 220. 2. *Syssarcosis.*

3. *Złączenie kośći* przez *ligamenta*, iáko kość kolánowa z rurąmi kośćianymi nad y pod kolanem leżączymi. § 238. 3. *Syneurosis.*

§ 206. *Złączenie* kośći *bez pomocy* y poruszánia troiákie, iáko to: 2. *Immediáte Triplex.*

1. *Spoienie kośći* náprzykład, kiedy dwie piłki żelázne ſwoimi zębami między ſobą ſię złączaią, iáko kośći w głowie między ſobą § 211. 1. *Sutura.*

2. *Złączenie*, ktore ieſt iákoby *kleiowate*, tákie ſą przeráſtaniá § 200. ktore wynikáią z kośći. 2. *Harmonia.*

3. *Gomphosis.* 3. *Złączenie głębokie* ktore ieſt nákſztáłt gozdźia w śćiánie, iáko ſą zęby w dźiurách uſtnych czeluśćiowych. § 217.

§ 207. A tak ſię *kośći* złączáią w kunſztownym y porządnym poſtánowieniu przez te wyżſze opiſane złączenia kośći. § 202.

Sceleton. § 208. Ale kiedy kośći ćiáła bez duſznego znowu porządnie uſtawiaią ſię, zowie ſię *Skeleton.*

Numerus. Oſſium. 240. § 209. Do Skeleton liczy ſię dwieśćie czterdźieśći kośći oprocz koſtek ſeſamoideow, ktore nad członkámi palcowymi leżą. § 243. iáko ſą:

Diviſio Oſſium. Sześćdźieśiąt y trzy do głowy, § 210.

Pięćdźieśiąt y iedna do pniáká. § 221.

Sześćdźieśiąt y cztery do członkow wyżſzych. § 227.

Sześć-

Sześćdźieśiąt y dwie do członkow niżſzych. § 235.

§ 210. *Kośći do głowy* ieſt ſześćdźieśiąt y trzy, iáko to: *Oſſa capitis* 63.

Ośm kośći do czáſzki głowney. § 211.

Cztery páry albo ośm kośći do ſłuchánia. § 203.

Trzynáśćie do czeluśći uſtnych wyżſzych § 215.

Iedna kość do czeluśći uſt niżſzych. § 216.

Trzydźieśći y dwa zęby § 218.

Y iedná kość do ięzyká. § 220.

§ 211. *Czaſzka głowna* ieſt złożona z ośmiu kośći, iako : *Cranium. octo Oſſa.*

1. *Kość czołowa*, ktorá ſię złączá w gorze przez *ſpoienie koronálne*, z kośćiami ćiemienia 2. y 3. á ná dole z kośćią śitotowatą 6. y z czeluśćią wyżſzą § 215. má cztery *przyraſtánia* §. 200. y dwa *dołki* w *Os frontis. Sutura coronalis.*

ktorych pokazuią ſię dwie *dźiury* do nozdrzow idące § 191.

Oſſa ſincipitis. 2. y 3. *Kośći ćiemienia*, ktore ſię złączáią przez *ſpoienie*
Sutura coronalis. *koronalne* z kośćią czołową 1. przez *ſpoienia węgłowate* z ko-
Lābdoidea. śćią tyłu głowy 4. przez
Lateralis. *ſpoienia ſkroniowe* z kośćiámi
Sagittalis. ſkroni 7. y 8. á przez *ſpoienie ſtrzałowe* między ſobą. Wewnątrz pokazuią ſię niektore *dołki*, ktore od żył krwawych iákoby znáczone albo cechowane ſą.

Os occipitis. 4. *Kość tyłu głowy*, ktora ſię złączá przez *ſpoienie węgłowáte* z kośćiami ćiemienia 2. y 3. y ſkroni 7. y 8. ná dole zaś z kośćią gruntowną 5. y z pierwſzym páćierzem ſzyie § 224. Má rożne *dołki* y *dźiurki* dlá żył krwáwych y
Foramen. ſuchych, á oſobliwą *dźiurę* o-
Magnum. krągłą y wielką dla mleczu páćierzowego §. 165.

5. *Kość gruntowna* leży ná dole iákoby grunt y fundáment czászki głowney między kośćiámi tyłu głowy. 4. Skroniow 7. 8. y kośćią śitowátą 6. powierzchownie znayduie się *przyrastanie.* § 200. *skrzydlaste*, á we wnątrz pokázuie się *dołek* nákształt *śiodła tureckiego*, z rożnymi dźiurkámi dlá żył krwawych y suchych. *Os basilare* *Processus aliformes.* *sella turcica*

6. *Kość śitowata* leży między kośćią gruntowną. 5. y czołową. 1. iest nákształt rzeszotá dźiurkowatá dla żył suchych, ktore przechodzą do nozdrzow § 152. wewnątrz iest rozdźielenie kośćiste *czub* álbo iák *grzebień u kura* rzeczone, á dla tego niektorzy rozdźielaią tę kość ná dwie kośći, *Os cribrosū* *Crista galli.*

7. *&* 8. *Kośći skroniowe* leżą w bokach głowy y złączaią się z kośćiámi ćiemienia, 2.3. z tyłem *Ossa temporum.*

łem głowy 4. y z kośćią czołową 1. y gruntowną 5. ma rożne dźiurki y dwa dołki, z czym się złączá czeluść w gębie niższa § 216. Ma cztery;

Processus przyrástania § 200.

1. *Zygomaticus.* *Pierwsze* pod okiem leży.

2. *Styloides.* *Drugie iest* kończáte y przydłuższe nakształt rylca.

3. *Mammillaris.* *Trzećie* ieſt krotkie, tępe y dźiuráwe.

4. *Petrosus* *Czwarte* ieſt przyrastánie skáliste y opoczyste, ktore trzyma w sobie częśći uszne § 186.

§ 212. Te wyższe opisane ośm kośći. § 211. formuią

Cranium. *czaszkę głowną*, ktora ieſt po-

Pericranium krytá *błonką subtelną* y bardzo czuiącą, broni y chowá mozg § 155. & 164.

Ossa auditus § 213. *Kośći usznych* są czte-

4. *paria.* ry pary, w káżdym uchu czte-

1. *Malleus.* ry, § 186. iáko 1. Kość *mło-*

2. *Incus.* *tkowa.* 2. Kość *kowá-*

3. *Stapes* *dłowa.* 3. Kość *Strzemieniowá.*

4. Kość

4. kość *okrągła* do ſłuchánia ſłużąca. § 186. *Os orbiculare.*

§ 214. Te cztery kośći uſznych, § 213. leżą w meaćie uſzáſtym uſznym § 186. y ſłużą do ſłuchánia.

§ 215. *Czcluść* álbo ſzczęká w gębie *wyżſza*, ktora ſię złącza mocno y nieruchomie pod czołem z kośćią czołową. § 211. 1, ieſt złożona z trzynaſtu kośći, ktore ſię złączáią między ſobą przez ſpoienie § 206. 1, iáko ſą: *Maxilla ſuperior ſex paria & unum.*

1. *Pierwſza pará.* Są kośći pod okiem leżące, ktore formuią kąćik máły w oku § 206. *Os Zygomaticum.*

2. *Wtora pará*, ſą kośći płáczliwe, ktore formuią kąćik wielki w oku. § 206. *Os lachrymale.*

3. y 4. *Trzećia y czwarta pará*, ſą kośći podniebieniowe, tylne y przednie ktore formuią *podniebienie*, alias *Palatum* rzeczone. . - - *Os palatinum anticum & posticum. Palatum.*

5. *Piąta pará* ſą kośći noſo- *Os naſale.*

 we,

we, ktore formuią wyżſze y boczne częśći noſá. § 190.

Os Maxillare. 6. *Szoſta pará*, ſą kośći czeluśćiowe w gębie, ále *trzynaſta kość* ieſt kość bez pary, ktora rozdźiela nos zewnątrz y ná gorze ná dwie nozdrze § 190.

Os ſine pari

Maxilla inferior. § 216. *Czeluść niżſza* álbo ſzczęká ieſt iedná kość ruchoma, máiąca rożne *dźiurki* dla żył krwawych y ſuchych y *przyraſtánie* § 200, z ktorych te tylne złączáią ſię z kośćiámi ſkroniowymi § 211.

§ 217. U czeluśći ſzczęká wyżſzey § 215. y niżſzey § 216 ieſt trzydźieśći y dwá *dołkow*, w ktorych mocno z dźiąſłámi ſą poſtáwione żęby § 260, 3. z ſwymi korzeniámi. A te korzenie zębowe ſą dźiuráwe dla wychodzenia y wchodzenia żył ſuchych y krwáwych.

Alveoli dentium.

Dentes. § 217. *Zęby* ſą kośći twárde, poſpolićie trzydźieśći y

dwá

dwá w kazdey czeluśći u-
ſtney § 215. y 216, ſzeſnáśćie
ſą nápełnione ſzpikiem, kto-
ry ſię oddźiela od krwi, y cho-
wa ſię w ſubtelney y czuiącey
błonce, ſą. Cztery *Zęby prze-
dnie*, ktorych wyżſza część
ieſt ſzeroka y oſtra, niżſza
część záś ma ieden korzeń.

Medulla dentium. *Dentes Inciſores quatuor.*

Dwá zęby kły rzeczone, ále
te ktore ſą w czeluśći niż-
ſzey § 216, zowią ſię *kły pśie*,
y te ktore ſą w czeluśći wyż-
ſzey § 215, ſą zwáne *kły o-
czne*, wyżſza część ieſt ich
kończáta, máią grubſzy ko-
rzeń nád zęby przednie.

Duo dẽtes. *Cánini.* *Oculares.*

Dźieśięć *trzonowych zębow*,
ktorych wyżſza część czwo-
rográniáſta ieſt, máią trzy ál-
bo cztery korzenie, á z tych
trzonowych zębow dwá oſtá-
tnie, ktore ſię pierwey pu-
ſzczáią w trzydzieſtym roku
zowią ſię *Zęby mądrośći.*

Dentes Molares decem *Dentes Sapientiæ.*

§ 219. *Czeluść wyżſza*, álbo *Vſus*

Masticátio frczęká y niżfza z Zębámi fłuży dla kąfania y przegryzánia y dla ftárćia álbo dla żwánia pokármu, ná kfztałt iák żyto we młynie mielone bywa, fłużą y dla wymawiánia.

Loquela.

Os lingvæ. § 220. *Kość Ięzyká* ieft tylko iedná, choćiaż ieft złożona z piąćiu koftek, leży w gárdle, y złącza fię mocno przez myfzki z Językiem § 188, fłuży do gruntu, y fundámentu ięzyka.

Ossa Trũci Corporis 51. sunt. § 221. *Kośći do Pniaká*, ieft pięćdźieśiąt y iedná, iáko fą: náprzyklad:

Dwádźieśćiá y fześć kośći do paćierzá § 223.

Dwádźieśćiá y cztery kośći ieft do żebrow § 22.

Jedná kość przednia do pierśi. § 226.

Spina dorsi § 222. *Kość Paćierzowa*, przez ktorą mlecz pacierzowy idźie § 165, ieft złożona z Paćierzá, ktorych káżda ma śiedmio-

dmioro przyraſtánia § 200, Chrzęſtkowátego y kośćiánego, z tych co ieſt ná tyle zowie ſię *przyraſtánie kończyſte:* ſą kośći nie bárdzo twárde dźiuráwe, máiące rożne dołki y dźiurki, przez ktore idą żyły krwawe y ſuche, rozdźieláią ſię ná paćierze *prawdziwe* § 225, y *fałſzywe* § 224. *Proceſſus ſpinatus.* *Verteberarū Diviſio.*

§ 223. *Paćierzow práwych* ieſt dwadźieśćiá y cztery, iáko ſą: *In Veras ut ſunt.*

1. *Siedm Paćierzy do ſsyie;* y ktorych pierwſzy zowie ſię *Wtragarz,* bo głowę nośi. *Wtary* ieſt paćierz *obracáiący,* máiący oprocz ſwoich przyraſtániow pewne *przyraſtánie* § 200, ktore wynika prosto ná gorę *iáko Ząb. Trzeći paćierz* ieſt rzeczony *Axis* alias oś, álbo wał, á cztery oſtátnie zowią ſię poſpolićie páćierze ſzyiowe *Vertebræ 1. Colli. Atlas. Epiſtrophus Proceſſus dentiformis. Axis.*

2. *Dwánaśćie* paćierzy do *2 Thoracis.*

pier-

& 3 Lumborum. pierśi neleżące. Ná ostátku.

3. *Pięć paćierzy* do krzyżá. *& in spurias.* álbo do Lumbos.

ut sunt § 224. *Paćierzy fałszywych* iest dwá iáko są.

Os sacrum 1. *Kość pod krzyżem leżąca*, y złożona z piąćiu czásem y z sześćiu kostek, ktore się mocno między sobą zrastáią, ma wiele dołkow y dźiurek dla żył suchych y krwáwych.

Os Coxygis 2. *Kość ná końcu paćierzy* leżąca, iest złożona, z trzech kostek y formuie tylko iednę kość.

Costæ. § 225. *Zebrá* formuiące boki iest ich dwadźieśćiá y cztery, w káżdym boku dwánaśćie złączáią się z paćierzámi pierśiowymi § 223, 2, y z kośćią pierśistą, § 226. á z tych śiedmiu wyższe zowią się żebrá *prawdziwe*, á te pięć niższe, żebra *fałszywe*. *Veræ & spuriæ.*

Os sternum. § 226, *Kość pierśista*, iest

kość

Kość miękka dźiuráwa y gęboczáta, złącza się z kośćią ięzyká y z żebrámi y z kośćiámi podkluczownymi. § 205. z niższey częśći tey kośći pokázuie się *chrząstká* nákształt *mieczá*. *Cartilago Ensiformis*

§ 227. *Kośći członkowych wyżßych* iest sześćdźieśiąt y cztery, iáko : *Ossa Artuum superiorum sunt. 64.*

Dwie kośći podkluczowne § 228.

Dwie kośći pleczyste § 229.

Dwie kośći rámieniowe § 230.

Cztery kośći łokćiowe § 231.

Szesnaśćie kośći do przedniey częśći ręki § 232.

Ośm kośći do śrzodká ręki §, 233.

Trzydźieśći kośći do pálcow § 234.

§ 228. *Kośći podkluczowne* leżą nád pierśiámi, w káżdym boku iedná nákszałt S Łáćińskiego, złącza się z kośćią *Clavicula.*

pier

pierśiową y łopátkową, á podpiera kość łopátkową y pierśiſtą między ſobą.

Scapula. § 229. *Kośći łopátkowe* álbo pleczyſte leżą w káżdym boku po iedney nád grzbietem od pierwſzego áż do ſzoſtego

Proceſſus. żebrá, ma trzy oſobliwe *przyraſtánia*, z ktorych;

1. *Acromium.* *Pierwſze* ieſt przyraſtánie *głowne*, w ktorym ſię znáyduie dołek dla kośći podkluczowney, § 228.

2. *Anchoriformis.* *Wtore* ieſt rzeczone *kotwiczne*, ktore ſię złącza z żebrámi § 225.

3. *Brevis.* *Trzećie* ieſt przyraſtánie *krotkie*, w ktorym ieſt dołek dla kośći rámionowey.

Oſſa Humeri. § 230. *Kośći rámionowe*, ieſt rurá kośćiána y twárda, ktorey wyżſza część ieſt iako głowká okrągła y chrzęſtką pokryta, złącza ſię z kośćią łopátkową. Niżſza záś część ma dwie głowki y dwá dołki, ktore ſię

re ſię ſię złączáią z kośćiámi łokćiowymi.

§ 131. *Łokieć* ieſt złożony z dwoch rur kośćiánych. *Cubitus.*

1. *Rurá większa łokćiá* ieſt wyżey grubſza niż niżey, ma wyżey trzy przyraſtánia y dwá dołki, z czym ſię złączáią kość rámieniowa y rurá mnieyſza łokćiowa. A niżey, ſą dwá dołki, y iedno máluczkie przyraſtánie, z czym ſię złączáią kośći ręczne, y rurá łokćiowa mnieyſza. *Vlna.*

2. *Rurá mnieyſza* łokćiá ieſt niżey grubſza niż wyżey, ma wyżey iedno przyraſtánie y okrągły dołek, á niżey ma przyraſtánie máluczkie y dołek dla złączenia kośći ręcznych. *Radius.*

§ 232. *Koſtki* przedniey częśći ręki leżą w *iunkturze* w káżdey ręce ośm, położone porządnie we dwoch rzędách przez ligámentá y chrząſtki. *Oſſicula Carpi Octo paria.*

Ossa Meta carpi quatuor paria. § 233. *Kostki śrzedniey* częśći ręki leżą w śrzodku ręki między junkturą y pálcámi, w káżdey ręce cztery są kostki przydłużſze rurkowáte.

Ossicula digitorum 30. § 234. *Kostek Pálcowych* ieſt trzydźieśći, w káżdey ręce piętnaśćie, bo káżdy pálec ma trzy kostki.

Ossa Artuum inferiorum. 62. § 235. *Kośći członkowych* niżſzych ieſt ſześćdźieśiąt y dwie, iáko są:

Dwie kośći udowe. § 236.
Dwie rury udowe. § 237.
Dwie kośći kolánowe. § 238.
Cztery kośći goleniowe § 239
Czternaśćie kośći do przedniey częśći nog. § 240.
Dźieśięć kośći do śrzodku nog. § 241.
Dwádźieśćiá y ośm kośći w pálcách. § 242.

Ossa Innominata. § 136. *Kośći udowe* leżą w bokách pod krzyżem, to ieſt pod paćierzámi fałſzywemi. § 224. rozdźieláią się áż

do

do śiodmego roku ná trzy osobliwe kośći, iáko są:

1. *Os Ileon*, w ktorey leży Kiszká Ileon. § 36. *Os Ileon*

2. Os *Ischion*, w ktorey się pokazuie dołek wielki dla rury udowey. *Os Ischion.*

3. *Os Pubis*, ieſt przednia kość na dole pod brzuchem leżąca, w ktorey ieſt dźiurá wielka dla muszkułow § 296. *Os Pubis,*

§ 237. *Rurá udowa* ieſt wielka rurá długa y potrosze krzywa, leży między kośćią udową § 276, y goleniową § 239. u wyższey częśći iey ieſt głowá ábo pałká okrągła około nakryta chrząſtką, ktora się złącza z wielkim dołkiem Ossis Ischij § 236, 2. y dwoiákie przyraſtánie dla myszkow, w niższey częśćiey są dwá *przyraſtánia* y dwá *dołki* dla kośći kolánowey y kośći goleniowey. *Os Femoris.*

§ 238. *Kość Kolanowa*, leży nád *Patella.*

nád niżſzą częśćią rury udowey y nád wyżſzą częśćią goleniową, iey ſtroná wnętrzna ieſt miękka y chrzęſtkowáta, ále powierzchowna ſtroná ieſt twárda y kośćiána, ſłuży dla mocnego złączenia rury udowey z kośćiámi goleniowymi.

Oſſa Tibiæ. § 239. *Kośći goleniowe* ſą dwie rury, iáko ſą:

1. Tibia. 1. *Rurá większa* álbo goleń leży wewnątrz między rurą udową y nogą. Wyżey pokazuią ſię dwá dołki dla złączenia z rurą udową, á w boku ieſt głowká dla złączenia z rurą mnieyſzą. Niżſza iey część formuie *przyraſtánie* to ieſt *Koſtkę wnętrzną*. *Malleolus internus.*

2. Fibula 2. *Rurá mnieyſza*, álbo piſzczałká leży powierzchownie u boku rury większey, ma wyżey iedno przyraſtánie, w ktorym ieſt dźiurká máła dla gło-

głowki rury więkſzey á niżey ieſt przyraſtánie, ktore formuie *koſtkę powierzchowną*. *Malleolus externus.*

§ 240. *Kośći przednicy częśći nog* ieſt czternaśćie, w káżdey nodze śiedm. *Tarſus Oſſa ſeptem.*

1. *Pierwſza* y Pryncypálna koſtká leży iákoby ná grunćie nog pod rurą więkſzą. 1. *Talus*

2. *Wtora* koſtká ieſt więkſzą y grubſza niż drugie, pomaga áby człek chodzący nieupadł názad, tylna iey część ma bárdzo mocny ligáment. 2. *Calcaneū*

3. *Trzećia* koſtká ieſt ná kſztałt łátki. 3. *Os Naviculare.*

4. *Czwarta* koſtká ieſt czworográniáſta. 4. *Os cubiforme*

5.6.7. A trzy oſtátnie koſtki złączáią ſię między ſobą. przez chrząſtkę y ligámentá mocno. - - - - 5.6.7. *Oſſa cuneiformia.*

§ 241. *Kośći* w śrzodku nogi ſą rury przydłużſze, w káżdey nodze pięć, złączáią ſię z pálcámi. *Oſſa Metatarſi.*

Ossa Digitorum § 242. *Kośći w nogach* ieſt dwádźieśćiá y ośm, w káżdey nodze czternaśćie, bo káżdy pálec ma trzy kośći oprocz pálcá wielkiego, ktory ma tylko kośći dwie.

Ossa Sesamoidea § 243. *Kośći Sesamoidei*, ſą krotkie máluczkie y chrzęſtkowáte, znáyduią ſię poſpolicie między złączęczeniem kośći u rąk y nog, ſłużą dla zmocnieniá członkow.

Ossa Infantum. § 244. *Kośći u Dźieći* ſą bárdzo rożne od kośći ćiáłá ſtárego, ták według liczby, iáko też według twárdośći

Processus plures. § 245. Dźieći máią wiele *przyraſtánia*, ktore potym ſię zraſtáią § 200.

Suturæ Cranij leves. § 246. *Zpoienie Czaſzki* głowney dźiećinney ieſt ledwie widome. § 227.

Diuiſio oſſis frontis & occipitis. § 247. Zpoienie ſtrzałowe rozdźiela kość czołową dźiećięcą ná dwie kośći tyłu głowy dźiećińſkiey y kość gruntowna,

ťowna, rozdźiela ſię ná trzz, álbo cztery kośći § 211.

§ 248. Ná wierzchu głowki dźiećińney, czaſzká głowna ieſt cále błoniſta, tákże ſię pokázuie puls w mozgu, tá błoniſta czaſzká głowna ſtáie ſię potym kośćiána. *Vertex Crany Mēbranoſa.*

§ 249. Czeluść niżſza w gębie dźiećięćiá rozdźiela ſię ná dwie koſtki. § 216. *Maxilla inferior diviſa.*

§ 256. Dźiurki, ktore ſą w czeluśćiách, álbo ſzczękách, ſą iákoby błonką pokryte, bo zęby dźiećinne, puſzczáią ſię pierwey w śiodmym álbo oſmym mieśiącu. § 217. *Alveoli tecti.*

§ 251. Kość ięzyká złożona ieſt z pięćiu koſtek, á kość pierśiſta z ſześćiu koſtek § 220. *Os Linguæ diviſum..*

§ 252. Przyraſtánie kośći, żebrá y koſtki u rąk y u nog pokázuią ſię ná początku chrzeſtkowáte y miękkie. *Coſtæ & Oſſa digitorō cartilaginoſa.*

§ 253. Kośći pod krzyżem *Os ſacrum*

alias

molle. alias paćierze fałszywe § 224. są chrząstkowáte y rozdźieláią się ná insze kostki.

Numerus Ossium incertus. § 254. A ták się liczą kośći u dźieći więcey, niż u ludźi starych.

Cartilago. § 255. *Chrząstká* iest miękká, biała, głádka, śliska, y nie czuiąca część, z żyłeczek subtelnych, twárdsza niż ligámẽt, á miększa niskość, znáyduie, się pospolićie w nozdrzách. 190. w uszách 193. w powiekách y w krtąniu, §80. á osobliwie w końcách kośći, służy dla łacnieyszego y głádszego ruszánia y złączánia kośći, y dla bronienia inszych częśći.

Ligámentũ. § 256. *Powrozek* álbo ligámẽt iest mocna tęgość z rożnych zyłeczek mocno złożona, wiąże kośći y częśći ćiáłá między sobą.

ROZ-

ROZDZIAŁ X.

O Częśćiách do poruszenia członkow y częśći Ciáłá należących.

§ 257. MYszki są pospolićie częśći, ktore służą do *poruszenia Ciáłá*. *Myologia.*

§ 258. *Myszka* iest *złożona* z rożnych żyłeczek mięśistych y myszkowátych błonistych y żyłowátych, powierzchownie *nákryta* błonką mocną, w śzrodku iest miękka y gruba, ále obá końce iey są mocno y tęgo kręcone, y formuią *powrozy*, sznurki álbo *ligamneta suche* y białe. *Musculus.* *Tendines.*

§ 259. *Káżda myszká* rozdźiela śię ná *trzy częśći*, to iest: *Divisio. musculi.*

1. *Ná głowę*: iest iedná strona myszki, y złączona z częśćią, co mocno leży, á nie powinná śię ruchác. *1. Caput.*

2. *Ná końcu*: co iest druga stroná złączona z częśćią, ktoa śię powinni ruszić. *2. Cauda.*

3. Venter. 3. *Na śrzodku myſzki*: Co miękka y wolna część ieſt, ktora ſię ma śćiągáć przez ſwoie żyłeczki dla poruſzenia.

Motus Muſculi. § 260. *Poruſzenie Myſzki* ſpráwuie ſię: náprzykład kiedy myſzká przez śćiągánia śrzodku końcá z częśćią ruchomą ſię ruſza do głowy, iáko do częśći nieruchomey.

Sphincteres. § 261. Znáyduie ſię wiele *Myſzek*, ktore *biegáią*, z ſwymi żyłeczkámi *okrągło*, iáko ſię pokázuią w gardźielu, w pośládku, ále y te máią w okrągłośći ſwoie końce ſubtelne.

Numerus Muſculorũ. incertus. § 262. *Liczbá myſzek* ieſt rożna, á to dla tego, bo częſtokroć iedná myſzká rozdźiela ſię na inſze myſzki.

§ 263. Tu będą opiſáne naypotrzebnieyſze y naypryncypálnieyſze myſzki.

Muſculus Frontalis. § 264. *Myſzká Czołowa*, ieſt iedná para czoło ruſzáiąca.

§ 265. *Myszká tyłu Głowy* *Musculi.*
są dwie, ále bárdzo subtelne. *Occipitalis*

§ 266. *Myszki powiekowych* *Palpebrarū*
są trzy pary, ktore powieki
záwieráią ná gorze y ná dole.

§ 267. *Oko.* § 164. rusza *Oculorum.*
się przez sześć myszek iáko są:

1. Pierwsza ktora podnośi. *Attollens.*
2. Ktora ná dole zniża. *Deprimens.*
3. Trzećia rusza do nosá. *Adducens.*
4. Czwarta rusza od nosa. *Abducens.*
5. y 6. Piąta y szosta kto- *Circūagētes.*
re w okrągłośći poruszáią oko.

§ 268. *Dwie pary* myszek o- *Narium*
twarzáią *nozdrze*, á dwie pary *Apertores*
śćiągáią ie. § 192. *&* *Cōstrictores*

§ 269. *Myszká czworográniá-* *Quadratus*
sta y myszká *trębácz* rzeczo- *&*
na formuią *policzki* álbo *iágo-* *Buccinator*
dy, y służą dla poruszenia y dla *Bucca.*
pokarmu zeżwánia.

§ 270. *Wárgi* poruszáią się *Musculi*
przez pięć par myszek ná go- *Labiorum.*
rze, ná dole, okrągło, y w bo-
kách.

§ 271. Myszká *skroniowa* iest *Temporales.*

Muſculi. pokryta błonką cząſtki głowney, § 212. y dla tego bárdzo czuiąca, poruſza rożnie zę czteromá inſzymi myſzkámi czeluśći niżſze, álbo ſzczęki.

Auris. § 272. *Vcho* ma powierzchownie cztery pary myſzek, á wewnątrz dwie myſzki *kośći uſznych*, § 189. 213.

Lingvæ. § 273. Pięć par myſzek formuią y poruſzáią *ięzyk*. § 188.

Oſſis lingvæ § 274. Cztery pary poruſzáią kość ięzyká § 220.

Vvulæ. § 275. Dwie pary formuią y poruſzáią ięzyczek. § 49.

Capitis § 276. *Cáła Głowá* złącza ſię z paćierzámi ſzyiowymi, y poruſza ſię przez *siedmpar myſsek*.

Muſculi. Colli. § 277. Dwie pary náginaią á dwie pary wyćiągáią ſzyię.

Pharingæi. § 278. *Trzy pary* rozſzerzáią początek *gardźielowy*, á *iedną*

Sphincter. myſzká okrągło idąca záwiera *gardźiel*. § 22.

Laringæi. § 279. *Głowá* álbo *początek* *krtą-*

krtęniá poruſza ſię przez śiedm par myſzek § 81.

§ 280. *Dyafragma*, to ieſt przegrodá, albo błonká myſzkowáta, ktora rozdźiela pierśi od Brzuchá, ieſt złożona z żyłeczek żyłowátych, w boku lewym, przechodźi gardźiel, á w práwym żyłá proſta wielka ieſt pryncypálna y potrzebna myſzká dla reſpirácyi, y pomaga śiłá do poruſzánia gnoiu przyćiſkáiąc kiſzki ná dole. *Diaphragma*

§ 281. *Pierśi rozſzerzáiące* ſię przez iedenáśćie myſzek, ktore *powierzchownie* y między żebrámi leżą, y przez myſzki podkłuczowne. *Musculi. Intercoſtales interni.*

A śćiſkáią ſię przez *wnętrzne* myſzki żebrowe, y przez myſzki, ktore ſormuią grzbiet. *Subclavii Externi. Dorſales.*

§ 282. *Cztery pary myſzek* pokrywáią w tyle krzyż. *Lumborum.*

§ 283. Pięć par myſzek ſormuią y poruſzáią przednie y *Abdominis.*

bo-

boczne części brzuchá § 127.

Cremaſter vel tunica rubra § 284. *Jądro męſkie*, ma iednę parę, alias błonká czerwona rzeczone.

Erectores penis. § 185. Dwie myſzki podnoſzą *członki náturálne*, y dwie

Dilatores urethræ. myſzki rozſzerzáią *korzeń* §. 132.

Sphincter. § 286. *Mácherzyná* ma iednę myſzkę okrągło idącą. § 122.

Ani levatores. § 287. *Poſládek* § 38. ma dwie myſzki podnoſzące y ie-

Sphincter ani. dnę okrągło idącą.

Muſculi Clitoridis § 288. Clitoris ma iednę myſzkę § 134.

Vaginæ uteri. §289. *Fiſtuła Máćicowa* ma dwie myſzki, ktore ią śćiągâią.

Scapulæ. § 290. *Plecy* złączáią ſię y ruſzáią ſię przez pięć par myſzek § 229.

Humeri. § 291. *Myſzki rámionowe* ſą cztery pary ktore poruſzáią rámioná ná gorze, ná dole, ná bokách, y okrągło, § 230.

Cubitum flectentes. § 292. *Łokieć* nágina ſię przez dwie pary myſzek, y wyćią-

wyćiąga śię przez cztery pary. § 231. *extendētes.*

§ 293. *Rurá łokćiowa* mnieyſza poruſza śię przez trzy pary myſzek. § 231.

§294. *Przednia część ręki* ma cztery pary myſzek, ktore nágináią y wyćiągáią rękę. §232, *Manus.*

§ 295. *Káżdy palec* ma ſześć par myſzek, ktore rożnie poruſzáią pálec. *Digitorum.*

§ 296. *Myſzek udowych* ieſt pięć par, formuią y poruſzáią pośládek y lędźwie § 237. *Muſculi. Femoris.*

§ 297. *Myſzek goleniowych* dźieśięć par, ktore formuią śrzodek nogi y poruſzáią goleń. § 239. *Genu.*

§ 298. *Przednia część* nogi ma ſześć par myſzek, ktore nágináią y wyćiągáią nogi, á w pálcách znáyduią śię rożne myſzki, dla poruſzenia pálcow. § 140. *Tarſi.* *Digitorum.*

§ 299. A ták káżda część ćiáłá, * rożnie śię poruſza przez pomoc tych myſzek. *Motus partium per Muſculos*

§ 300. A tákże opiſáliśmy krotko:

Integumenta Corporis Humani. 1. Pokrywánie ćiáłá przez powłoki poſpolite. § 1. áż do § 18.

Chylificatio. 2. Stráwienie pokármu przez żołądek § 19. áż do § 48.

Circulatio ſangvinis. 3. Obchodzenie krwi przez ſerce. § 49. áż do 71.

Reſpiratio. 4. Oddech przez płucá § 72. áż do 86.

Secretio humorum. 5. Odłączenie Humorow przez grucołki. § 87. áż do § 123.

Propagatio generis humani. 6. Rozmnożenie narodu ludzkiego przez członki náturálne. § 124. áż do 153.

Secretio ſpirituum animalium 7, Oddźielenie duchow żywiących, przez mozg. § 154. áż do § 172.

Externi ſẽſus 8. Czućie y zmyſły zewnętrzne, przez żyły ſuche §173.

Oſteologia. 9. Grunt y podporá ćiáłá, przez kośći. § 197. áż do § 256.

Myologia. 10. Poruſzenie ćiáłá przez myſzki. § 257. áż do § 299.

SOLI DEO GLORIA.

REIESTR
Rzeczy tey Kśiążki.

P *Corpus*

Epi-

***

R

Vre-

***

Errata, *Ktore ſię mogą w literách, álbo w liczbie ználeść, roſtropnemu Czytelnikowi do popráwy zoſtáwuię.*